

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

תליתאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת וירא

ירושלים עיה"ק תוכב"א

תשפ"א לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם ימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.

ובקשתינו שטוחה לפני המעינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא יודיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א

בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושיו של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף קטע מתוך ספר
"שנות חיים" (כת"י) של רבינו שליט"א בענייני אריכות
ימים

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת

הגליונות בדוא"ל:

8542164@gmeil.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים

לפלאפון מספר 164-542-0548

פרשת וירא

מפתח העניינים

בואו ונחשב חשבוננו של עולם / תתן חסד לאברהם / סיבת אהבתו של הקב"ה לאברהם
אבינו / שורש החינוך - דוגמא אישית / כל המניח בן צדיק כאילו לא מות / הנהגות
החינוך של גדולי ישראל

מפתח חידושי תורה

- א. בענין וימחר אברהם..... כ
- ב. בענין יעקב אבינו וטומאת הפלשתים..... כ
- ג. בענין ישמעאל הרשע..... כד
- ד. בענין כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה..... לג
- ה. בענין מנין תיבות "את" בפרשת העקידה..... לד
- ו. יצחק אבינו..... לה
- ז. בענין ויאמר אברהם אברהם..... לו
- ח. בענין איל אחר נאחז בסבך..... לח

מפתח שנות חיים

- ה. ליקוטם וידיעות בעניני אריכות ימים..... מט

מפתח חידושי סוגיות

- בענין בעל מעשים - בעל צדקות..... מט

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמת

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמעון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה

תנצב"ה

בואו ונחשב חשבוננו של עולם

בעזרת ה' יתברך, נראה לראות כמה ענינים שבפרשת השבוע, פרשת וירא, ונתבונן ונראה מה נוכל ללמוד מהם בקניני העבודה.

הרמח"ל בספרו דרך עץ חיים, כותב בזו הלשון: על כן יאמרו המושלים בואו חשבון, זהו לשון הפסוק בספר במדבר (כא, כז). ודרשו רבותינו במסכת בבא בתרא (עח:), על מי נופל באמת התואר 'מושל'?! - אלו המושלים ביצרם. אלו שמושלים ביצרם, הם המושלים האמיתיים, והם אומרים 'בואו חשבון' - בואו ונחשב חשבוננו של עולם. אומר הרמח"ל - כי מי שאינו מושל ביצרו לא ישים עצמו לזה לעולם. אדם שלא זכה להיות בגדר הזה של 'מושל ביצרו', לעולם לא יכניס את עצמו לעסק הזה של חישוב מחשבות בחשבוננו של עולם.

אך המושלים ביצרם הם יעשו את הדבר הזה להתבונן ולחשב חשבוננו של עולם, ולא די בזה, אלא ילמדוהו לאחרים לעשות אותו. מפני שמי שהוא טוב, לא די לו במה שהוא טוב לעצמו, אלא הוא גם מחפש להיטיב לאחרים.

אומר הרמח"ל, התבונן וראה, הלא האדם רוב שנות ימיו עומד לחשוב חשבונות. רוב הזמן אדם עסוק בחשבונות. אלו חשבונות? - חשבונות עסקיו, עסקי חיי שעה. וכיום בזמנינו עוד יש כל מיני עזרים ומכשירים שאדם נעזר גם בהם לחשב את חשבונות עסקיו. ולמה לא ישים אל לבו אפילו שעה אחת גם לזאת לחשוב מחשבות ממש מה הוא ולמה בא לעולם, מה מבקש ממנו מלך מלכי המלכים הקב"ה, ומה יהיה סוף כל עניינו.

זאת היא התרופה היותר גדולה וחזקה שתוכל להמציא נגד היצר. אם אתה רוצה לדעת מהו כלי הנשק אתו תוכל להלחם במלחמה הגדולה נגד היצר, דע לך שזו היא התרופה הגדולה ביותר שבה תוכל להשתמש ולנצח את היצר. היא קלה ופעולתה גדולה ופריה רב, שיעמוד האדם בכל יום לפחות שעה אחת פנוי משאר כל המחשבות ויחשוב על הענין הזה שאמרנו, יפנה לו שעה אחת שבה יסלק מעצמו את כל שאר הענינים שטורדים אותו ויחשב את החשבונות האלו, 'מה אני', 'למה באתי לעולם', 'מה מבקש ממני הקב"ה' ו'מה יהיה בסופי'. ויבקש בלבבו, מה עשו הראשונים אבות העולם, מה עשו אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב, שכל כך חשק בהם הקב"ה. הקב"ה לא רק אהב אותם אלא אף חשק בהם, שזו היא דרגה עוד יותר גדולה. מה עשה משה רבינו ע"ה, מה עשה דוד המלך משיח ה', ומה עשו כל הגדולים אשר לפנינו.

כאן מדריך אותנו הרמח"ל, כי אם אנחנו רוצים להיות בגדר הזה של 'המושלים ביצרם' הבאים לחשב חשבוננו של עולם, עלינו לשאול את השאלה הזו, מה עשו האבות הקדושים שכל כך חשק בהם הקב"ה. ואם נדע מה הם עשו וזכו, אולי נזכה גם אנחנו ללכת בדרכיהם. והרי כך אמרו רבותינו (תנא דבי אליהו רבה פכ"ה), 'חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי'.

אומר הרמח"ל: ויעלה בשכלו מה טוב לאדם כל ימי חייו לעשות כן גם הוא וטוב לו, אז יתורו מחשבותיו לדעת באיזה מצב הוא נמצא ועומד לפי הנרצה בדרך אשר דרכו אנשי השם אלה אשר מעולם המה.

תתן חסד לאברהם

בפרשת השבוע מספרת לנו התורה הקדושה את הענין של הפיכת סדום ועמורה. אנשי הערים האלו היו 'רעים וחטאים לה' מאד' (בראשית יג, ג), וכמו שפירש רש"י שהיו גם 'רעים' והכוונה שהיו רעים בגופם, והיו גם 'חטאים', כלומר - בממונם, ו'לה' מאוד' הכוונה שהיו יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו. ולא סתם חוטאים היו אלא 'רעים וחטאים לה' מאד', וכמו שבאמת רואה המעיין בדברי רבותינו אלו חוקי אכזריות ורשע חוקקו אנשי סדום. וכך כתב הרמב"ן, שעיקר הקלקול של אנשי סדום היה מה שתקנו תקנות וחוקקו את החוקים באופן שיהיה כל החוק והמשפט שם בעיר נגד החסד והצדקה.

אחד החוקים שחוקקו שם, שמו שיתן צדקה לעני אחת דינו להמית, ולא במיתה רגילה אלא במיתה משונה ואכזרית. וכמו שאמרו רז"ל (סנהדרין ק"ט ב') וילקוט שמעוני בראשית י"ג רמז ע', ועיין בילקוט שמעוני בראשית פרק י"א רמז פ"ג) המעשה בעניי אחד, שלרוע מזלו התגלגל ובא לסדום. אנשי סדום ידעו שתוך כמה ימים העני הזה ימות, שהרי התקנה אצלם בעיר שאסור לתת מאכל לעני שבא לעיר. אך להפתעתם - עוברים יום ויומיים, שבוע ושבועיים, והעני מאריך ימים.

איך חי העני? - על ידי בתו של לוט. היא היתה מאכילה אותו בסתר, על ידי שהיתה עושה עצמה כאילו הולכת לשאוב מים מן המעיין, ובדרכה לשם היתה משליכה לו איזה מאכל שישיביע בו את רעבונו ולא ימות. כיון שראו אנשי סדום שהעני הזה מאריך ימים, הכניסו את השב"כ לפעולה... דרשו וחקרו, ומצאו שבתו של לוט מסייעת לעני הזה.

פסקו את דינה למיתה. אבל לא הרגו אותה במכת חרב אחת, אלא מרחו אותה בדבש ושמו אותה על הגג שיעקצו אותה הדבורים, עד שתצא נשמתה אט אט מתוך יסורים נוראים, (ועיין בפרקי דרבי אליעזר פכ"ה). ועל מה עשו לה את כל זאת? - על שנתנה פת לחם לעני. עד שאמר הקב"ה (בראשית יח, כא) **ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה**, היינו צעקתה של אותה נערה באה אלי, **ואם לא אדעה**. אי אפשר עוד לתת למצב הנורא הזה להמשך, ופסק הקב"ה ובית דינו את דין הערים האלה להפיכה ולחורבן.

אך מדתו של הקב"ה שאם יש מלאך אחד מני אלף המליץ יושר על האדם הרי זה מציל את האדם ממותו. והגמרא אומרת (שבת לב), שלא רק אם יש מלאך אחד שמליץ יושר על האדם הוא ניצול, אלא אפילו אם יש מציאות כזו שתשע מאות תשעים ותשע חלקים

שייש במלאך מלמדים חובה על האדם, אך חלק אחד מני אלף שבאותו מלאך עצמו מלמד זכות על האדם, 'ויאמר פדעוהו מרדת שחת', מצילים את האדם מן הדין.

וכאן היה אחד שבא להליץ יושר על סדום - אברהם אבינו. אברהם אבינו היה ההיפך הגמור מאנשי סדום, ובעוד אנשי סדום 'רעים וחטאים לה' מאד' וכל כולם אכזריות נוראה ופשע עצום, אברהם אבינו הוא בגדר של 'חסד לאברהם' (מיכה ז, ט), וכל מדתו ומהותו - חסד.

ועם כל זה בא אברהם לסגור וללמד זכות על סדום, ונכנס בשקלא וטריא ודין ודברים עם הקב"ה, עד שאומר לו אברהם: **ויאמר אל נא יחר לה' ואדברה אולי ימצאון שם שלשים וכו'**, וכבר ידועים דברי רבותינו, שאם אתה מוצא מישוהו שמקדים ואומר לחבירו 'אל תכעס עלי', אות וסימן הוא כי חבירו עומד לכעוס עליו, ולכן הוא מקדים ומבקש 'למען ה', אל תכעס עלי'. ואם אברהם אבינו כאן פונה להקב"ה ואומר לו, 'רבון העולמים, אל נא יחר לה'', אות הוא כי כבר היה חרון אף אצל הקב"ה, ואף על פי כן אברהם אבינו דוחק ומכניס עצמו בעובי הקורה, ומבקש אולי ואולי יש תקוה.

זה הוא אברהם אבינו, שבא להליץ יושר על אותם אנשי סדום רעים וחטאים, אשר מהווים את ההיפך הגמור ממנו ואשר לוחמים בכל מפעלותיו. הוא מרבה חסד בעולם, והם עוקרים את החסד מן העולם ולא מניחים לאנשים לעשות חסד ורוצחים אותם. אך עם כל זאת הוא מגיע ומלמד עליהם זכות ומנסה להציל אותם מן המיתה.

וזו היא עיקר המעלה של 'חסד לאברהם'. כי יש לפעמים שאדם עושה חסד עם חבירו אך יודע שאולי בעתיד חבירו יגמול אתו חסד כשהוא יודקק לו, או על כל פנים הוא עושה חסד עם חבירו ואהבו. אבל עיקר מעלת החסד הוא כאשר אדם הולך ועושה חסד עם אלו שייש לו רתיעה מהם, וכמו שאמרו בגמרא (בבא מציעא לב): שייש מצוה מיוחדת לפרוק ל**שונא** דווקא. וזה דבר שמצוי לאדם הרבה במשך חייו, שייש לו איזה מתח עם חבירו או שכניו, ויש איזו טרוניא והקפדה, ועל האדם לדעת שדווקא עם אלו היא עיקר מצות החסד ובוה הוא נמדד יותר מן הכל.

ויקומו משם האנשים וישקיפו על פני סדום, וכמו שאמרו רבותינו (ירושלמי מעשר שני, פ"ה ה"ה, והובאו דבריהם ברש"י) 'כל השקפה אינה אלא לרעה'. **ואברהם הולך עםם לשלחם**. אברהם חולה וזקן בן תשעים ותשע, וגם מילה שלו מטפטף (תנחומא וירא ס"ד), והיום לוחט כתנור שהרי הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה, אך מכל מקום אברהם מלווה אותם לדרכם ומקיים מצוות לויית האורחים.

מעשה באחד שהיה גומל חסדים גדול, ויום אחד פרצה שריפה וכלתה את ביתו. שאל, אני שכל כך גומל חסד עם כולם הייתי, זה שכרי שישרף ביתי? אמרו לו, בא ותדקדק במצווה שעשית. אתה אכן היית גומל חסדים, מכניס אורחים לביתך, מאכיל אותם ומשקה

אותם. אבל מה היה אחרי שהאכלת והשקית אותם? - נפרדת מהם לשלום ושלחת אותם לדרך, בלא שלווית אותם. ואם כן מהאש"ל, אכילה שתיה לוויה, היתה חסרה לך הלמ"ד, הלוויה, וממילא נשאר אצלך רק אש, ולכך נשרף ביתך. כשאדם מלווה את רעהו זה עצמו חלק מהכנסת אורחים כיון שזה מראה שקשה עליו הפרידה והיה שמח יותר אם האורח היה נשאר עוד. וגם יש בזה סגולה גדולה כמו שאומרת הגמרא (סוטה מו:): שמו שמלווה את חברו מביא עליו שמירה מכל פגעים רעים שבדרך.

סיבת אהבתו של הקב"ה לאברהם אבינו

אברהם אבינו מלווה אותם לדרך. ואז אומרת התורה: וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה. ואברהם היה יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ. כי ידעתי למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו.

כאן מגלה לנו התורה, מה היא סיבת אהבת ה' יתברך לאברהם אבינו. וכמו שפירש רש"י, 'המכסה אני מאברהם', וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות גוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ, כי ידעתי - לשון חיבה, כמו 'מודע לאישה', שנאמר אצל בועז (רות ב, א), 'אדעך בשם', שנאמר אצל משה רבינו (שמות לג, יז), ואמנם עיקר לשון כולם עיקר הלשון של ידיעה אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו. כאשר יש חיבה בין שנים, אז הם מתקרבים זה לזה, מדברים ומכירים אחד את השני.

ולמה ידעתי - למען אשר יצווה, לפי שהוא מצווה את בניו עלי לשמור דרכי - 'ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט'. זו היא הסיבה לחיבה היתירה שיש להקב"ה אל אברהם אבינו.

הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל כותב (בהקדמה לספר צוואה מחיים) לימוד גדול הנלמד מהפרשה שלנו, בענין חינוך הבנים והבנות. לדאבוננו היום בזמנינו לרוב הטרדות לא נותנים מספיק את הדעת על הענין הנחוץ הזה כמו שצריך, ועלינו לראות איך שאבותינו ורבותינו התייחסו לנושא הזה לרום מעלתו וחשיבותו.

ואלו דבריו הקדושים: יסתכל האדם ויבין הירא את דבר ה' להיות כל מגמתו להדריך את בניו בדרכי ה'. עיקר העיקרים ותכלית כל מה שמבוקש מהאדם, הוא שידריך את בניו בדרכי ה'. כי כל עיקר חיותו של האדם בעולם הזה ויותר ויותר בעולם הבא, הוא בהיות בניו שומרים את מצוות ה' והולכים בדרך ישרה.

הביטה וראה, אומר רבי חיים פלאג'י, אברהם אבינו ע"ה האדם הגדול בענקים, כמו שדרשו עליו רבותינו (בראשית רבה פ"ד, ו), אחר אשר הפליא לעשות ביראת ה' וקיום מצוותיו ונפלאים מעשיו, הרי 'אחד היה אברהם', מי עוד כאברהם אבינו שבלא מורה ובלא מלמד

הכיר את בוראו ולמד הכל מכליותיו, ולא די בזה אלא שאביו בעל בית חרושת לעבודה זרה, וכבן שלוש 'התחיל איתן זה לשוטט בדעתו', לחקור ולדרוש מי הוא שברא את העולם כלשון הרמב"ם (הלכות ע"ז פ"א ה"ג), ועד גיל ארבעים או עד גיל ארבעים ושמונה, עבודה של כארבעים וחמש שנים שבהם אברהם אבינו היה חוקר ודורש לבדו מי הוא זה שמנהיג את כל הבריאה.

אין לך דבר קשה מזה, שהאדם פועל לבדו, נגד כל החברה כולה, נגד כל העולם כולו. וכאשר מליוני אנשים עובדים עבודה זרה, צריך אברהם לעמוד לבדו ולומר, 'דעו לכם שכולכם שוגים טועים ותועים ואתם לא הולכים בדרך הנכונה'. זה היפך טבעו של האדם, שהוא מושפע מסביבתו. הרי זה המשפט שהכי מפחיד בני אדם וסובב אותם כל ימי חייהם - 'מה יגידו, ו'מה יאמרו' אנשי הסביבה. ולכן רבינו בעל הטורים ז"ל פותח את דבריו (או"ח סימן א' ס"א) שעל האדם להתגבר לעבודת קונו ולא ליבוש מפני המלעיגים עליו.

א. סיפר לי תלמיד חכם שהיה פעם בשיחה של מרן המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל, ואז הוא דיבר על מה שאמרו רבותינו במדרש (מרגניתא דבי רב, אוצר המדרשים דף שני"ה) 'אוי לו למי שהעולם מטעה בו'. ובפשטות הכוונה שאוי לו לזה שהעולם טועה וחושב עליו דברים שאין בו. אך דקדקו המפרשים, שלכאורה היה צריך להיות כתוב 'אוי לו למי שהעולם טועה בו', ומזה זה שאמרו 'העולם מטעה בו'!

הסביר המשגיח, אכן כן, זה בדיוק הכוונה. אוי לזה שהוא באמת כלום, והעולם טועים בו וחושבים עליו שהוא "חד בדרא", והטעות הזו חוזרת אליו באופן שגם הוא מאמין לזה שהוא חד בדרא... זה הכוונה שהעולם 'מטעה בו'.

בשלב זה של השיעור נכנס איזה יהודי לחדר. הפסיק המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין את השיעור, פנה לאותו אחד ואמר לו, טוב שבאת עכשיו. דע לך, שאני אומר עליך שאתה יודע את כל התלמוד בבלי על בוריו.

אמר לו אותו אחד, במחילה כבוד הרב, אני מכיר את עצמי ואני יודע שאני לא יודע את התלמוד בבלי. גם לא למדתי את כולו, אלא רק חלק מהמסכתות. אך המשגיח חזר על דבריו ואמר לו, לא נכון. אני יודע כך בביורור שאתה יודע את כל הש"ס מתחילת ברכות ועד סוף התלמוד. אותו אחד חזר ואמר, כבוד הרב, אני לא למדתי את התלמוד בבלי. והמשגיח שוב חזר ואומר, תשמע לי, אני אומר לך שאתה אכן יודע את הכל.

אמר האיש, טוב, אם הרב אומר - אז כנראה שאני אכן יודע... אמר להם המשגיח, הנה לכם, כיון ששלוש פעמים אמרתי לו ש'אתה יודע את כל התלמוד בבלי' הוא כבר האמין. הוא חושב, אם כך אומר הרב, אז כנראה שזה נכון. ולכאורה, הרי אתה יודע בעצמך שלא למדת את התלמוד, ולמה אתה מסכים פתאום שאכן אתה יודע אותו? אין זה אלא מפני ש'אוי לו למי שהעולם מטעה בו'. כשאנשים משבחים את האדם שוב ושוב, הדברים נכנסים ללבו, ובפרט שנפשו של אדם נמשכת אחרי הדברים האלו שישבחו אותו ויגדלו אותו, ובנקל הוא מאמין לסובבים אותו.

אברהם אבינו עומד כחומה בצורה נגד אביו, נגד כל בית אביו ונגד כל הדור ההוא, ומכריז 'אין עוד מלבדו'. ומוסיף רבי חיים פלאג'י, התבונן וראה מה גדלו מעשיו של אברהם אבינו, שהפיל את עצמו לאור כשדים, ומסר נפש כפשוטו ליפול לתוך האש ולמות שם ביסורים קשים על האמונה שלו. ובגמרא בכבא בתרא (דף צא.) מסופר שנמרוד השליך את אברהם לבית הסוהר עשר שנים, כדי לשבור את רוחו ואת אמונתו. ובודאי בית הסהר הזה של נמרוד לא היה מלון חמשה כוכבים, אך אברהם עומד בכל זה וכל כמה שמצערם אותו ומנסים לשבור את רוחו הוא מתחזק יותר ויותר באמונתו.

ואחרי זה היה הנסיון שעקד את יצחק בנו, ועל כל אחד לתאר ולהמחיש לעצמו מה הוא הנסיון הזה. שאחרי שנולד לאברהם בן בגיל מאה, ואברהם אבינו מגדל את הבן שלו במשך שלושים ושבע שנים ורואה איך שהוא גדל כליל המעלות והשלימות, עכשיו הוא מצטווה לקחת אותו ולשחוט אותו. ואברהם לא תוהה ולא חוקר ולא שואל, שהרי לכאורה דברי השי"ת סותרים זה לזה, פעם אומר לו כי ביצחק יקרא לך זרע, ואחר כך השי"ת אומר לו להעלות את יצחק כקרבן, אלא עושה את זה באהבה כמו שדרשו רבותינו (סנהדרין קה:) 'וישכם אברהם בבוקר', שהאהבה מקלקלת את השורה. והנסיון הזה לא נמשך רגע אחד, שהרי במשך כל אותם שלשה ימים שאברהם אבינו הולך עם בנו, הוא היה יכול לחשוב מחשבות שונות, 'אולי יש כאן איזה טעות ובקשו את ישמעאל', 'אולי נשאל שנית'... אך לא. אברהם אבינו הולך בוזיזות ובמסירות נפש עצומה לשחוט את בנו אהובו.

ובאמת לא היה זה רק הנסיון עצמו של הריגת בנו, אלא גדולה מזו בעקידת יצחק באברהם לסתור ולהחריב את כל מה שהוא עצמו פעל במשך כל שנותיו למען כבוד ה'. שהרי אברהם אבינו במשך עשרות שנים מסתובב וקורא לכל הבריות, 'אל תקריבו קרבנות אדם', ועכשיו כולם יראו איך שהוא לקח את בנו יחידו והעלה אותו לקרבן. מה יגידו עתה כל הבריות? - אברהם, אתה שאמרת וצווחת עלינו ככרוכיאל שלא להקריב קרבנות אדם, למה הלכת בעצמך והקרבת את בנך לעולה!?

היה יכול אברהם לעמוד ולומר להקב"ה, 'רבון העולמים, בבקשה שלך שאתה מבקש ממני לשחוט את אברהם, אתה מבקש ממני להחריב את כל מה שפעלתי במשך כל שנות חיי לכבודך שלך!' אבל אברהם אבינו לא חוקר, לא דורש ולא שואל. כיון שצווה אותו הבורא, הוא מקיים את הציווי בלא לחקור ובלא לשאול שאלות.

אלו מעשיו של אברהם אבינו, שהם מעשים גדולים ונפלאים עד מאד, ובכללם היו עשרה נסיונות, ועוד הרבה אברהם צדקה וגמילות חסדים עד להרבה מאוד, כמו שאנחנו רואים אצלנו בתחילת הפרשה. ועם כל זה, אומר רבי חיים פלאג'י, לא מצינו שהקב"ה הראה אהבתו וחיבתו עמו כי אם בעבור מה שהשיג אברהם אבינו ע"ה על בניו אחריו לצוות להם למען

ילכו בדרכי ה', כדכתיב במקרא שלנו, כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, וכמו שפירש כאן רש"י. והרי מוכח כי לא היבבו הקב"ה ואהבו על כל מה שפעל ועשה אברהם אבינו ע"ה במעשים טובים עם קונו, זולת מה ששם עין השגחתו על בניו ועל בני ביתו אחריו שישמרו דרך ה'. והרי לך בבירור כי ענין זה להיות משגיח על בניו ועל בני ביתו אחריו למען ילמדו וייראו את ה' לקיים מצוותיו חוקותיו ותורותיו הוא דבר גדול יקר הערך.

ולפי מה שאנו אומרים שחייב כל אחד לומר 'מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי', צריך כל האדם לאחוז מעשי אבות, מעשי אברהם אבינו ע"ה, בהיותו בחיים חיותו לצוות את בניו ואת ביתו אחריו בכמה פרטים ומעשים טובים כפי מה שהוא רואה בעיניו שצריך לצוותם, ובפרט על לימוד תורה וצדקה ומשפט.

שורש החינוך - דוגמא אישית

כשאדם רוצה להשפיע על בניו ובנותיו ובני ביתו שילכו בדרכי ה', עליו לדעת כי שורש החינוך הוא הדוגמה האישית. כי טבע הילדים לחקות את מעשי אביהם, ומה שהוא עושה הם יעשו גם כן. אבל אם בן רואה את אביו שהוא יושב ודורש שצריכים לקבוע עתים לתורה, ושאינן דבר חשוב יותר מתורה, ושמוקבלים על התורה שבר בעולם הזה ובעולם הבא, ואז רואה הבן שאחרי כל הדרוש הגדול הזה אבא שלו אומר, 'אני עיף וצריך ללכת לישון' וכיוצא בזה, מבין הבן שאין התלמוד תורה עיקר, אלא השינה עיקר. והראיה - שכך עשה האב. שהרי אילו היה תלמוד תורה עיקר, היה האבא בסוף כל הדרוש הזה מסלק את כל המפריעים, מבקש שישמרו על שקט ומתיישב ללמוד.

כך זה בכל דבר. אם הבנים רואים את האבא מגיע לאכול ארוחת צהריים ומקפיד ליטול כמו כהן גדול, מנה יפה פי שנים, הם מבינים שזה העיקר. ולא יעזור לך אחרי זה כל מה שתדבר על תאוות האכילה המאוסה, כי ברגע שהם ראו אותך עצמך שאתה נגוע בזה, הם מבינים שזה דבר טוב ויקר וגם הם ילכו בדרכך. כך זה גם כן בצניעות, שאם תבוא האם ותאמר לבתה, 'בתי, מדוע את מתלבשת כך וכך', ותראה לה סיפורים נפלאים הכתובים בספרים ותדבר על לבה, אבל אחרי זה תראה הבת שהאמא עצמה מתנהגת שלא בצניעות, היא תלך בדרכה.

לכן כשאדם בא לחנך, עליו לדעת שתחילת החינוך, בו עצמו. סיפרו על אחד מגדולי ישראל שפעם פגש בו גוי נכבד ששאל אותו, אמור לי, מתי מתחיל אצלכם חינוך הילדים? והשיב לו אותו גדול, עשרים שנה קודם שנולד הילד. מדוע? - כי החינוך מתחיל באבא. אם מחנכים את האבא כמו שצריך והוא מתנהג כמו שצריך, אז אכן יש תקווה שגם הוא יעביר את זה לדור הבא.

מכל מקום זו החובה הגדולה המוטלת עלינו, לחנך את בנינו ובנותינו ללכת בדרכי ה'. והחינוך לא יהיה בדרך הכאה ותרעומת חלילה, אלא בדרך הסברה ושכנוע בחום אהבה וידידות. ובפרט יהיה החינוך על עסק התורה, צדקה ומשפט, כמו שכתב רבי חיים פלאג'י. ומביא שכך אמרו רבותינו במדרש ש'ושמרו את דרך ה', 'דרך ה' הוא לימוד התורה, 'לעשות צדקה ומשפט' - כפשוטו. **למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו**, כתב רש"י: 'על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם, ללמדנו שכל המעמיד בן צדיק כאילו אינו מת'. ואדרבה, 'ברע כרעא דאבוה' ואם הבן מתחנך כמו שצריך והולך בדרכי ישרים וטובים זה מועיל לזכות אביו מולידו. **כי כל עוד שהבן לומד בתורה ומקיים המצוות מסיבת השתדלותו של אביו הרי הוא כאילו לא מת והרי הוא כלומד תורה בחיים**, ומה זרעו בחיים אף הוא בחיים.

כל המניח בן צדיק כאילו לא מת

הנה מנהג ישראל שמי שנפטר, בנו אומר קדיש אחריו. מה הטעם בזה ומנין יסוד ושורש המנהג הזה? - מדברי רבותינו במסכת כלה רבתי (פרק ב'). שם ספרו רבותינו, מעשה

ב. ובענין זה של צדקה לעמלי תורה, צריך להעיר הערה חשובה. ראיתי שסיפר חכם אחד מחכמי ירושלים סיפורים על סבתו הזקנה שהיתה מאנשי ירושלים של פעם, ושם תיאר את גודל הצניעות והזהירות שהיתה לה בבין אדם לחבירו עד קצה האחרון.

וסיפר שם בין השאר, איך היתה הסבתא מלמדת ומדריכה אותם במצוות הצדקה. פעם אחת, סיפר, הייתי כבן שמונה או עשר, ודפק עני בדלת. מיד אמרה לי הסבתא רוץ ותפתח לו. יש אחד שכששומע דפיקות בדלת, קודם כל מציץ בחור של הדלת ובודק מי עומד שם, ואז תלוי. אם זה אדם נכבד ורם המעלה הוא פותח לו. ואם הוא עני הוא צועק לו מתוך הבית, 'אין אף אחד בבית, תלך'.. כבר היו פה מספיק עניים היום, יש לכל יום תקציב של שלוש עניים וזהו, נגמר התקציב.. אבל היא אמרה לי לרוץ ולפתח את הדלת מהר, ובאמת רצתי ופתחתי.

בפתח עמד עני שביקש עזרה. רצתי לסבתא ואמרתי לה, והיא הביאה לי משהו ואמרה לי לך ותתן לו. רצתי והבאתי לו. אחרי שחזרתי, מספר אותו חכם, קראה לי הסבתא, והיתה מסתכלת ומתבוננת בי זמן רב, כמו שאדם בודק אתרוג. כמו שאדם כשלוקח אתרוג כדי לקיים בו את מצוות החג, הוא תופס אותו בזהירות והופך אותו מלמעלה ולמטה ובצדדים וכל פינה וזווית הוא בודק, כך היא הסתכלה עלי מכל הכיוונים. ואני עמדתי משתומם ותמה וחרד, מה רוצים ממני? וכי גנבתי את הכסף? הבאתי אותו לפני! אחר כך שאלתי את הסבתא מה קרה? למה את מסתכלת עלי ככה? ואז היא שאלה אותי שאלה נוקבת שלא אשכח אותי כל ימי. היא שאלה אותי, תגידי, איפה השמחה והחיוך?! - נתת צדקה, למה אתה לא שמח? למה אין לך חיוך על השפתים? יש אחד כזה שנותן צדקה ובוכה... עליו אנחנו לא מדברים. אבל זה שאתה לא בוכה זה לא מספיק. איפה החיוך, ואיפה השמחה? הרי נתת צדקה!... תשמח מאוד במצוה שקיימת.

ברבי עקיבא דנפק לההוא אתרא, רבי עקיבא יצא ללכת לאיזה מקום, אשכחיה לההוא גברא דהוי דרי טונא אכתפיה, פגש רבי עקיבא בדרכו באדם שנושא משא על כתפיו, ולא הוה מצי לאסגויי ביה והוה צווח ומתאנה. המשא ההוא היה כבד מאוד לאותו אדם, עד שכבר לא היה מסוגל ללכת, והיה מתאנה וצווח. אמר ליה רבי עקיבא מאי עבידתך, אני רואה שאתה כל כך טורח ומתאמץ בסחיבת המשא, על מה ולמה? מה העבודה שלך? אמר ליה, לא שבקנא איסורא דלא עבידנא בההוא עלמא, דע לך שאני לא מן החיים אלא מן המתים, ודע לך שלא הנחתי איסור אחד שלא עשיתי אותו, ועברתי על כל העבירות שבתורה. ועכשיו איכא נטורין עליון, יש עלי שומרים ומשגיחים ולא שבקין לי דאינוה, לא מניחים לי לנוח רגע אחד ומכבידים עלי את העונש.

אמר ליה, רבי עקיבא, אמור לי, שבקת ברא?! האם הנחת בן אחר כך בעולם הזה. אמר ליה, בחיך לא תשאלין דדחילנא ממלאכי דמחו לי בפולסי דנורא, בבקשה אל תשאל אותי שאלות מפני שאני לא יכול לדבר אתך, כיון שבשעה זו עומדים ומכים אותי המלאכים בשבט של אש. אתה לא רואה אותם, אבל אני עומד וסובל, ואמרי לי אמאי לא תיתי בפריע, למה אתה מתעכב ולא עובד כדבעי ובמהירות. אמר ליה, אימא לי דקא ניהותך, איפה היית גר בחיי חיותך, אמר לו. ואמר לו שבקית איתתא מעברתא. אני השארתי את אשתי כשהייתה בהריון ואז הלכתי לעולמי. שמע את זה רבי עקיבא, אזל רבי עקיבא על לההיא מדינתא. רבי עקיבא לא פטר את עצמו בנתינת שני שקל לצדקה לעילוי נשמתו של זה, אלא הפסיק את כל עסקיו ונסע לאותה העיר, כדי לחלץ ולהושיע את אותו בר מינן מהצרות שיש לו. אדם גדול הוא מי שמפקיר את עצמו לטובת כלל ישראל. וכבר לימדנו הגאון הגדול אביר הרועים רבי חיים מוואלז'ין זצ"ל, "עיקר בריאת האדם אינו אלא להועיל לאחרים" כמובא בהקדמה לספר הקדוש נפש החיים.

הלך רבי עקיבא ועל לההיא מדינתא. הגיע לאותה העיר. אמר להו, בריה דפלוגי היכא, התחיל רבי עקיבא לחקור ולדרוש, היכן הוא אותו הבן של פלוגי שמת?! אמרו לו יעקר זכרו דההוא שחיק עצמות, ימח שמו ושם זכרו של אותו אבא רשע, ומה אתה שואל על הבן שלו. אמר להו אמאי, על מה הקצף הגדול הזה שאתם כל כך מקללים אותו, ועוד אחרי שכבר מת?! אמרו ליה ההוא לסטים הוה מצער ברייתא, הוא היה שודד את כולם ומצער את הבריות, ולא עוד אלא שבא על נערה המאורסה ביום הכפורים. את כל התועבות שבעולם עשה אותו אחד, ואתה עכשיו בא וחוקר על הבן שלו?!

אף על פי כן, המשיך רבי עקיבא וחקר ודרש, עד שהראו לו, הנה כאן ביתו של אותו הבן. אזל לביתה אשכח אתתיה מעברתא. הוא אכן פגש את אשתו של אותו אחד כשהיא מעוברת. נטרה עד דילדה, המתין רבי עקיבא עד שתלד. כשילדה, אזל מהליה. רבי עקיבא בכבודו ובעצמו מהל את הבן של אותו רשע. לכי גדל, אוקמיה בבי כנישתא. לקח אותו לבית

המדרש והתחיל ללמד אותו. לימד אותו את אותיות הא"ב, אחר כך לימד אותו סידור שידע להתפלל, ושינן אותו את אמירת הקדיש וברכו.

עד שזכה ונכנס לברוכי בקהלא, נכנס בקהל והתפלל בני כנישתא עם הקהל. לימים אזל רבי עקיבא לההוא אתרא, הוא חזר לאותו מקום היכן שפגש את אותו בר מינן, אתחזי ליה, אמר ליה רבי, תנוח דעתך שהנחת את דעתי. אמנם היה לי המשפט הקשה ההוא שהיו המלאכים מכים בי וכו', אבל עכשיו כל זה נגמר והסתיים. כי כשהתחיל הבן שלי ללמוד את אותיות הא"ב, התחילו להקל עלי מן המשא. וכשהתחיל ללמוד סידור ויתרו לי עוד, וכשהתחיל לומר עלי קדיש, הכניסו אותי לגן עדן, וכשהתחיל לדרוש ברבים וללמד תורה, הכניסו אותי לגן עדן העליון.

הוא שאמרו רבותינו, שכל מי שמניח בן צדיק, נחשב הדבר כאילו הוא לא מת. כי על ידי התורה והמצוות שהבן מקיים מכח החינוך שקיבל מאביו מולידו, ממשיך האב ומתעלה מדרגה לדרגה בעולם העליון, והרי הוא כאילו חי שמסוגל לאסוף לעצמו עוד זכויות ומצוות.

הנהגות החינוך של גדולי ישראל

זו הסיבה שהקב"ה חיבב כל כך את אברהם אבינו, כמו שאומר אצלנו הפסוק 'למען ידעתי אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו'. וכמו שכתב הרמח"ל, עלינו להתבונן תמיד מה עשו האבות שחיבב אותם הקב"ה, למען נלך אף אנו בדרכם ונזכה לחיבה היתירה הזו של הקב"ה. רבי חיים פאלאג'י כותב בספרו צוואה מחיים (ד"ח ע"ב ד"ה ומעיד) על עצמו שעד גיל עשרים היה יושב ולומד בהתמדה עצומה ללא טרדות וללא הפרעות. לאחר מכן נהיה רב העיר ורב הכולל, וקיבל מדליות מהמלך ועלה לגדולה, ואז התרבו אצלו הטרדות מאד מאד. אך למרות על הטרדות וכל העול שהשתרג על צוארו, השגיח מאד על עסקי בניו ובנותיו וכמו שמספר בנו רבי אברהם זצ"ל (צוואה מחיים אות לב):

בכל מוצאי שבת היה אבי קורא הוא בעצמו בלשון לע"ז בספר ראשית חכמה שישמענו אנשי ביתו. כלומר, הספרים היו הלא כתובים בלשון הקודש, אבל כדי שכל בני הבית יבינו את דבריו, גם הנשים שלא יודעות לשון הקדש, הוא היה מתרגם את הדברים ללשון לאדינו. כך היה מנהגו כל מוצאי שבת, לאסוף ולקבץ ולכנס את כל בני הבית, אשתו וילדיו נכדיו ונכדותיו, ולקרוא בפניהם מתוך הספר ראשית חכמה. ולא יצא לשום מקום בליל מוצאי שבת, מדוע? - כדי לקרוא וללמד מוסר את אנשי ביתו.

זה היפך מנהג העולם, וכמו שכמדומה שכתב הגאון חיד"א שנהגו העולם במוצאי שבתות לצאת ולעסוק במסכת ביקורים... אדרבה, רבי חיים פאלאג'י היה מתחיל את השבוע בקדושה, בהיותו מאסף את כל בני ביתו ולומד אתם מוסר מתוך הספר. וכמה פעמים גמר

את הספר ראשית חכמה לאין מספר, וספר ראשית חכמה אינו ספר קטן אלא ספר רב חכמות, אך עם הזמן מתוך הקביעות שהיתה להם חוק ולא יעבור ללמוד בו בכל מוצאי שבת, גמרו את הספר כמה פעמים. ובתוך השנים גמר ספר שבט מוסר וספר קב הישר וספר דרך ישרה וחובת הלבבות ולב דוד וכאלה רבים וכיוצא בהם, והיה חוזר לספר ראשית חכמה.

ומעולם לא נכנס לשיבה בליל מוצאי שבת כי אם ללמוד לפני בני ביתו מוסר ה'. וממשיך ומספר רבי אברהם פלאג'י על אביו: ומעולם לא שמע לשום אדם שבא אליו בליל מוצאי שבת אפילו מחשובי העיר, אם לא היה קורא פרק ראשית חכמה ואחר כך שומע למדבר. גם אם היה מגיע לשם מישוהו נכבד ורוצה לדבר אתו על איזה ענין דחוף, היה דוחה אותו רבי חיים פלאג'י ואומר לו, 'תשמע יקרי, עכשיו אני עסוק בחינוך הבנים ובהדרכת המשפחה שלי, ואין לי יכולת לדבר אתך. אם אתה רוצה, תמתין מעט עד שאלמד אתם, ולאחר מכן אוכל לדבר אתך'.

על האדם לשים את לבו על זה. הוא אינו יכול לשבת בחיבוק ידים ולקוות שהכל בסדר. תמיד עליו לבדוק ולהשגיח על בניו, ותמיד עליו לתת את הדעת איך להוסיף בבניו יראת שמים טהורה ודעת ה'.

מעולם לא הניח לשום אחד מבניו לצאת לבית אחר אפילו לבית קרוב בשום לילה עד שגדלו ונשא אשה, רבי חיים פלאג'י לא הסכים לבנים שלו שיסתובבו, ועיניו פקוחות על בניו שלא יכשלו בשום דבר. בניו של רבי חיים פלאג'י היו כולם צדיקים מפורסמים, רבי אברהם פלאג'י, רבי יצחק ורבי יוסף, ואף על פי כן לא אמר רבי חיים לעצמו, 'ברוך השם שיש לי ילדים טובים, אני לא צריך כל כך להתעסק עם החינוך שלהם ויכול לעסוק בטרדות המרובות שלי'. אדרבה ואדרבה, עיניו פקוחות על בניו שלא יכשלו בשום דבר, חרף עול הציבור הגדול שהיה עליו.

הרב מבריסק זצ"ל אמר על עצמו, 'אני יודע עשרים וארבע שעות ביממה מה עושה הבן שלי'. אין אצלי מצב שהבן שלי יהיה איפה שיהיה ואני לא ידע היכן הוא ומה הוא עושה, אלא בכל רגע ורגע דעתי עליו, היכן הוא ומה פעולתו. מדוע? - כי אדם לא מוליד ילדים כדי שיגדלו כחיות השדה, אלא עליו להשגיח ולפקח שיהיו גדולים בתורה ויראת שמים. ובלי בחינה ובלי בדיקה אחריהם, בלתי אפשרי שיגדלו כמו שצריך.

את זה עלינו לזכור תמיד, שלא נהיה חלילה בגדר הזה של 'ישחקו הנערים לפנינו', הילדים משחקים ואנחנו לא יודעים היכן הם ובמה הם משחקים. על האדם לבדוק היכן הילדים שלו נמצאים ובחברת מי הם נמצאים, ולא לתת להם להסתובב ברחוב ולדבר בשפת הרחוב. וכבר אמרו דורשי רשומות ש'רחוב' אלו אותיות 'חרוב', כי מי שמסתובב ברחוב סוף שנחרב. פעם הרחוב היה רחוב של תורה, קדושה וחסד, אבל היום הרחוב הוא מקום סכנה. ואם

אדם לא משגיח, הוא יכול למצוא פתאום איך שהילדים שלו מדברים בשפת הרחוב, בקללות והכאות, והוא עומד ומתפלא, מהיכן הגיע כל זה?! ומהיכן באמת הגיע? - מזה שעצמת עינים ולא השגחת עליהם בשבע עינים.

ואמנם זה קשה כי אדם טרוד לרגל הפרנסה שלו או שאר העיסוקים שלו, אבל חינוך הבנים דוחה את הכל, וכמו שעשה רבי חיים פלאג'י.

וכאשר אכן מחנכים את הילדים כמו שצריך, רואים את הפירות. כאן בירושלים התגורר אחד מגדולי ישראל, ראש ישיבת עץ חיים, הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל. הוא היה גאון עצום, אבל יחד עם זאת היה שפל בדרך וענוותן עד קצה האחרון, מה שאי אפשר לתאר. כאשר היה מגיע אליו בן תורה צעיר, היה מתבטל לפניו כאין וכאפס, ואם היה מגיע אליו איזה ילד ושאל אותו שאלה שלא כהלכה, שאלה של שטות, היה רבי איסר זלמן אומר לו 'ודאי התכוונת לשאול כך וכך או כך וכך', 'בטח לשאלה הזאת והזאת התכוונת', וכך היה מכונן את הילד לשאלה האמיתית...

ג. כמו שסיפר אחד מרבותי, שפעם מי שהיה רוצה להוציא ספר היה יכול להוציא אותו בקלי קלות. מדוע? - כי אדם שהיתה לו קושיא טובה בתלמוד, היה הולך ברחוב בירושלים, ודופק בדלת של איזה בית שיהיה. כשהיה פותח לו בעל הבית ושואל למבוקשו, היה אומר לו, תשמע אני לומד סוגיא פלונית, ויש לי קושיא גדולה בדברי הרמב"ם והתוספות. מה אתה אומר?! ואותו בעל הבית היה אומר לו, חכה רגע. היה חושב כמה רגעים, ואומר לו תירוץ טוב.

היה מודה לו השואל, והולך לדלת של השכן. היה מחכה שיפתחו לו את הדלת, וכשבעל הבית פותח, היה אומר לו, תשמע, היתה לי קושיא פלונית, והשכן שלך פלוני תירץ לי אותה באופן זה וזה. מה אתה אומר על הקושיא שלי והתירוץ של השכן שלך? וההוא היה מתבונן, ואומר לו איזה ראייה לסברת השכן או איזה פרכא עליו.

אחר כך היה ממשיך השואל לעוד בית ועוד בית, עד שכאשר היה גומר ללכת את כל הרחוב היה בידו ספר שלם. זה הקשה על מי שתירץ וזה הביא ראייה, ההוא דחה את הראייה והאחר יישבה, וכן הלאה. כך היה רחוב בירושלים בדורות הקודמים. אבל היום?! הרחוב מחריב כל מי שבדרכו, גם אנשים גדולים, וכל שכן את נפשות הילדים הרכים שכל דבר נקלט בנפשותם ועושה בהם רושם.

ד. רבי איסר זלמן מלצר היה כל ימיו מדוכא ביסורים, ועם כל זה הפליא מאד בשקידתו ויגיעתו העצומה על התורה.

כשהיה בן שמונה עשרה התארס עם נערה מיוחסת בת למשפחת רבנים נכבדה. אלא שזמן מה אחרי אירוסיו, נחלה רבי איסר זלמן במחלת השחפת (ל"א). באותו הזמן חכמת הרפואה לא מצאה תרופה למחלה הזו, והיה ברור שכל מי שחולה במחלה הזו סופו שימות ממנה.

לרבי איסר זלמן מלצר היתה אחות גדולה, ושמה רבקה. והוא סיפר עליה, שפעם אחת רצתה לשתות כוס מים, אבל בטעות נטלה ושתתה כוס של נפט. מה היה הדבר הראשון שעשתה? - רצה אל אמה ושאלה אותה, 'אמא, זה כשר?' 'אמא, הברכה שבירכתי, ברכת שהכל, היתה ברכה לבטלה?!' אלו היו השאלות הראשונות שלה. אחד אחר שהיה קורה לו דבר כזה, הדבר הראשון שהיה אומר 'הצילו!' תזמינו לי רופא...

מהיכן זה מגיע? מכח החינוך. כאשר רואים את האבא שמקפיד על כל האכילות שלו שיהיו כשרות בתכלית הכשרות, וכאשר רואים את האבא שמקפיד שכל הברכות יהיו כמו שצריך, והוא אומר את ברכת המזון מילה במילה כמונה מעות ובקול רם כמו שכתוב בשלחן ערוך (סימן קפ"ה בכותרת, ועיין שם סעיף ב'), ולא כאותם אלו שממלמלים את ברכת המזון כלאחר

כשנדע הדבר למשפחת הארוסה שלו, הפעילו עליה לחץ בני המשפחה שתבטל את השידוך. אמרו לה, הן את צעירה, ואם את תנשאי לו, אחרי קצת זמן הוא ימות, וישאיר אותך אלמנה צעירה. בשביל מה לך?! תבטלי את השידוך ונמצא לך שידוך אחר. אבל היא לא הסכימה בשום פנים ואופן ואמרה לבני משפחתה, אני מכירה בו שהוא בן תורה מופלג ותלמיד חכם, ודי לי אם אזכה לשמש אותו שנה אחת בלבד.

בני המשפחה לא ויתרו והוסיפו לשכנע אותה עוד ועוד שתבטל את השידוך, עד שאמרה הנערה, אעשה אתכם פשרה. לא אסמוך על דעתי לבד, כי בכל אופן אתם טוענים כל כך בתוקף שעלי לבטל את השידוך, אבל אלך ואעשה שאלת חכם כדת מה לעשות. ואכן, ארזה את מטלטליה ונסעה במיוחד אל רבינו החפץ חיים זצ"ל.

הגיעה אליו וסיפרה לו את כל הסיפור, שהתארסה עם תלמיד חכם ותיק שכל חייו קודש לתורה, אלא של"א חלה במחלת השחפת, ועתה בני הבית לוחצים אותה עד חרמה לבטל את כל השידוך. אמר לה החפץ חיים, תדעי לך שיש שני סוגים של אנשים. יש כאלו שמאריכים ימים, ויש כאלו שהם בריאים. אלו היו דברי החפץ חיים זצ"ל. שבה הנערה לביתה ונישאה לרבי איסר זלמן. ואכן כדברי החפץ חיים, כל ימיו היה חולה ואפוף ביסורי גוף, אבל האריך ימים ונפטר בהיותו בן שמונים וארבע.

היה כאן פרופסור שנקרא ד"ר רחמלביץ', והוא היה אומר שבכל פעם שהוא רואה את רבי איסר זלמן יש לו חשק לקחת את כל ספרי הרפואה שהוא מכיר ולשרוף אותם באש. מדוע? - כי לפי ספרי הרפואה היה רבי איסר זלמן צריך למות כבר חמש פעמים... מחולי זה שיש לו ומחולי זה, והנה הוא מאריך ימים על ממלכתו ובסוף הוא מספיד את כולנו...

ועם כל החלאים שהיו מנת חלקו, תמיד היה שקוע בלימוד התורה בהתמדה וביגיעה שאין לתאר. גם כשהיה כבן שמונים נפצע מפגז ברגלו, ובמסירות נפש ובסיכון רב הביאו אותו אל בית החולים, שם אמר להם הרופא שאילו היו מאחרים ובאים בעוד כמה דקות, כבר לא היה את מי להציל. וכמעט שנכרתה אז רגלו, אלא שה' עשה לו נס והבריא. גם אז הוסיף חיילים לתורה ולמד בהתמדה עצומה.

יד ואתה אינך יכול לדעת אם ברכת המזון הם בירכו או שמא קריאת שמע שעל המיטה אמרו... כאשר הילדים רואים את זה, הדברים נכנסים ללב הרך שלהם והופך להיות חלק מהם.

סעודות שבת הם הזמן הכמעט יחיד שאנחנו יושבים עם הילדים. יש אחד שאצלו סעודת ליל שבת זה שדה קרב, ולפעמים צריכים להביא לשם את האו"ם... אבל מי שעיניו בראשו יקח ספר, וגם אם אין זה ספר 'ראשית חכמה' שגם אנחנו לא מבינים אותו די הצורך, מכל מקום יקח ספר 'מעם לועז' וכיוצא בו וילמד מתוכו הוא ובני ביתו. או ילמד הלכות שבת המרובות או הלכות לשון הרע, וכיוצא באלו הדברים".

גם הספרים שקונים לילדים שיקראו, צריך לראות שיהיו אלו ספרים טובים לנפש הילד. מה בצע לקנות לילד ספר 'כיפה אדומה' וכיוצא בזה?! בזמנינו דרא שיש ספרים טובים ומועילים ובהם ספורים על חכמי וגדולי ישראל, וכשהילד קורא בהם ורואה את אהבת התורה ומסירות הנפש לתורה שהיתה מנת חלקם של רבותינו ואבותינו הדברים נכנסים ללבו וקונים מקום שביתה בנפשו".

כשהגר"א זצ"ל עשה את דרכו לארץ ישראל, הוא כתב אגרת לבני ביתו שנשארו בוילנא. וכך הוא כותב שם: הנה, יש לי כמה ספרי מוסר עם לשון אשכנז, ויקראוהו תמיד בזה יהיה עסקם ובזה יהיה למודם. וכל שכן ביום שבת קדש, קדש קדשים, לא יעסקו אלא בספרי מוסר. והנה, כותב הגר"א לאשתו שנשארה שם, תדריכם תמיד בספרי מוסר. תמיד יש ללמד את הילדים מוסר, ולחזור ולשנן שוב ושוב בספרי מוסר ויראה עד שיכנסו הדברים ללבם.

ועל קללה ושבועה וכוזב תכה אותם ולא תרחם עליהם כלל, אם רואים שהילד נוטה מדרך הישר, ומוציא קללה מפיו או שקר, אסור לוותר לו. השל"ה הקדוש כותב (שער האותיות ערך דרך ארץ) שכשהגיע לירושלים הכיר בה יהודי אחד צדיק, שגם אילו היו נותנים לו כל חללי דעלמא לא היה מוציא דבר שאינו של אמת מפיו. תמיד היה כל משאו ומתנו באמונה תמימה, וגם אם היה יכול להרוויח המון מסטיה כל דהו מהאמת, לא היה מוכן. שאל אותו

ה. ועל אחת כמה וכמה שצריך להזהר מאד מאד שלא יהיה מצב שיושבים האבא והאמא ומדברים לשון הרע, והילדים יושבים ושומעים. מרן המשגיח זצ"ל היה אומר, 'מי שמדבר לשון הרע והילד שלו שומע, הרי הוא כאילו לוקח כפית של רעל ומאכיל את ילדו'. הוא עכשיו מדבר לשון הרע עם אשתו, וחושב שרק הם מדברים ורק הם שומעים, אבל הילד ששומע ומבין שזה בסדר לדבר דיבורים כאלו יבוא אחרי זה ויוסיף גם הוא לדבר לשון הרע חלילה.

ו. אחד סיפר לי שהוא קונה באופן קבוע את הספרים האלו, מעשיות על חכמי ישראל. מדוע? - לא רק בשביל הבן שלו, אלא בשביל אשתו... כשהיא יושבת ומקריאה לילדים את הסיפורים האלו, הדברים נכנסים גם אל לבה, וגם היא קונה על ידי זה אהבת תורה ויראת שמים...

השל"ה, איך הגעת למעלה העצומה הזו, שאתה כל כך איש אמת ולא מוציא לעולם דבר שאינו נכון מפיך? אמר לו אותו יהודי, דע לך כבוד הרב, שאין זה מכוחי אלא מכח אבא שלי. כשהיינו ילדים, אבא שלי היה מחנך אותנו תמיד בענין הזה, שלא נוציא דבר שקר מפינו. איך היה מחנך? היה תמיד מדבר אתנו על גנות השקר ועל מעלת האמת, ואם היה מוצא שאחד מבניו דיבר אמת היה נותן לו איזה מתת, מטבעות וכיו"ב, לקיים אמת קנה, וכיוצא בזה, ולהיפך להיפך.

ממשיך הגר"א: כי ח"ו בקלקול בנים יענשו אב ואם במאוד. ואוי לה לאותה בושה וצער ובזיון בעולם הבא. וכמו שאומר הפסוק (ויקרא כא, ט) על אשה שזינתה 'את אביה היא מחללת', ואמרו בגמרא (סנהדרין נב.) 'כמאן קרינן לרשע בן צדיק רשע בן רשע', כלומר, אם מצדיק יצא בן רשע, מותר לקרוא גם לאבא בן רשע. מדוע? - 'את אביה היא מחללת'. וכן בשאר דברים, לשון הרע ורכילות. לא יאכלו ולא ישתו כי אם בברכה ראשונה ואחרונה ברכת המזון וקריאת שמע, ומוסיף הגר"א: והכל בכוונה. יש אחד שבודק אם הבן שלו בירך, וכיוון שרואה שמוציא את הברכה מפיו הוא מסתפק בזה. לא די בזה. עליך לשים לב איך הוא מברך, לראות שמוציא את הברכה מפיו מתון מתון ובכוונה. ועיקר הכל שלא יצאו ח"ו מפתח ביתם ולחוצץ, שישארו כמה שיותר בתוך הבית ולא יסתובבו ברחוב, ויצייתו ויכבדו אותך ולאמי ולכל הגדולים בשנים מהם. וכל מה שכתוב בספרי מוסר יקיימו.

ולבניך שיחיו תגדל אותם בדרך הישר ונחת, ותשלם שכר לימוד ותחזיק מלמד בביתך, ואל תצמצם בשכרו כי כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד ראש השנה חוץ מהוצאות בניו לתלמוד תורה שבתות וראשי חודשים וימים טובים, כמו שאומרת הגמרא (ביצה טו:). עד כאן דברי הגר"א.

וכמו שדברנו, תחילת הכל אצל האדם עצמו, ואם אכן אדם יחנך את עצמו בדברים האלה כמו שצריך, אזי מטבע הדברים זה ישפיע גם על בניו ובני ביתו. ועל הדבר הזה אוהב אותנו הקב"ה יותר מכל דבר אחר, וכמו שאומר כאן הפסוק 'למען ידעתיו', כל לשון ידיעה אינו אלא לשון אוהבה וחיבה יתירה, ומדוע? - 'למען אשר יצווה את בניו ובני ביתו אחריו'. וה' יהיה בעזרנו.

ז. רק על השקר מצאנו לשון כזו בתורה 'מדבר שקר - תרחק'. כי הקב"ה אמת וחותמו אמת, ואם אדם מדבר שקר, אזי הוא מתרחק מאת הבורא.

ח. וכך שמעתי מאחד מגדולי הדור, ששאל אותו אחד, יש לי בן ואני רוצה לשלוח אותו לתלמוד תורה טוב. לאיזה תלמוד תורה אשלח אותו? אמר לו אותו גדול, עיקר העיקרים שתקפיד שהחברים של הבן שלך יהיו חברים טובים, כי טבע האדם, ובפרט אצל ילדים רכים, שנמשכים אחר הסביבה והחברה. ובדברים האלה אין לקמץ בהוצאות, כי אלו הם הוצאות מצוה שחוזרות.

חידו"ת פרשת וירא

א. בענין וימהר אברהם

בראשית (י"ח ו'): "וימהר אברהם האהלה אל שרה, ויאמר מהרי שלש סאים קמח סלת לושי ועשי עגות, ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב, ויתן אל הנער וימהר לעשות אתו, ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם, והוא עמד עליהם תחת העץ ויאכלו".
וה**אירנא** שנת "וישמע בקראי אליו" תש"פ, כמו מגיפה התפשטה בעולם רח"ל, והנה זכינו על ידי מוסדות שובי נפשי הוציאו לאור במרגלית יקרה מכתב יד הם דברי קדוש ריכא בר ריכא, מר ניהו רבה רבינו חזקיהו יצחק שרעבי זצ"ל, מר בריה דרבינו איש האלוקים רבינו הרש"ש זיע"א, מה שכתב תפילה ולימוד לסלק ולעצור מגיפה ב"מ, ותוך כדי התפילה ראיתי לו שם (דף ו') שהביא הפסוקים הנ"ל וימהר אברהם וגו' ויקח חמאה וגו' ע"ש.

ו**בראיתו** ובקראי הדברים הייתי תמה, על מה ולמה נכנס פסוק זה וימהר אברהם וגו' בתפילתו זו, ומה כוח פסוק זה לעצור מגיפה.

והנה אם יש בזה טעם על פי סוד, שמות הקודש, וצירופיהם ורמזיהם וכו', אזי אין מקום לשאלה, מכל מקום בס"ד עלה בדעתי בדרך אפשר אם יוכשר, להסביר על דרך פשט עם מה שראיתי מובא משם כ"ק אדמו"ר מהר"ר שלום מבעלזא זצ"ל בספר מדבר קדש (פרשת וירא) שאמר על הפסוק וימהר אברהם הנ"ל: "מצינו שהאבות הקדושים הסתכלו על כל דור ודור ועשו הכנה לשמורם ולהצילם מכל צער ונזק ח"ו, וידוע שהחולי הזה [מגיפה ב"מ] בא במהירות, דהיינו פתאום יכול האדם להלכד בזה ח"ו וכו', ויכול האדם לתקן דבר זה על ידי הצדקה, דעל ידי נתינת צדקה שהוא מחיה נפשות מישראל, וכן על ידי מצות הכנסת אורחים, שמחיה נפשות ישראל, ממילא נמתקים הדינים מעל ישראל, וביותר מי שעושה הצדקה **בזריות ומהירות**, שהוא מבטל מהירות הרעה רח"ל", עד כאן דברי קדשו זצ"ל.

ו**יתכן** שמשום כך סידר הגאון הח"י בשמ"ש זצ"ל פסוקים אלו וימהר אברהם וגו' בתפילה שסידר לעצור המגיפה, אחר שראינו עוצם וגודל זריות אברהם אבינו ע"ה לקיים מצות הכנסת אורחים ביום שלישי למילתו שאז הכאבים מתגברים כנודע ועיין בספר תורה תמימה בראשית (ל"ד אות ח'), והיה דם המילה של אברהם אבינו מטפטף כדרשתם במדרש תנחומא (פרשת וירא ס"ד), ועיין לעיל בסימן הקודם, כך אמרתי בדרך אפשר.

ב. בענין יעקב אבינו וטומאת הפלשתים

בראשית (כ' א'): "ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר, ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחתי הוא וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה".

בראשית (כ"ו א'): "ויהי רעב בארץ מלכד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וילך יצחק אל

אבימלך מלך פלשתים גרר וגו' וישב יצחק בגרר, וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחותי הוא כי ירא לאמר אשתי פן יהרגני אנשי המקום על רבקה כי טובת מראה הוא וגו' ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך הנה אשתך הוא ואיך אמרת אחתי הוא ויאמר אליו יצחק כי אמרתי פן אמות עליה, ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם את אשתך והבאת עלינו אשם".

ובס"ד הרגשתי, וכעת לא ראיתי מי שעמד בזה, והוא שאצל אברהם אבינו וגם אצל יצחק אבינו היה להם עסק עם הפלשתים אודות **נשותיהם**, ששרה נלקחה לבית אבימלך מלך פלשתים, ורבקה כמעט נלקחה על ידי אבימלך מלך פלשתים, מה שלא מצינו כזאת אצל יעקב אבינו ע"ה.

ולא זו בלבד שפלשתים לקחו נשותיהם שרה ורבקה, עוד מצינו אצל אברהם אבינו ויצחק אבינו שהיה להם דין ודברים עם פלשתים, וסתמו בארותיהם, והם התגוררו בארץ פלשתים, וגם כרתו עמם ברית וכו', מה שאין כן אצל יעקב אבינו לא מצינו שהיה לו עסק עם פלשתים כלל ועיקר, והדבר אומר דרשני.

בראשית (י"ד): "ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען, ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתחים ואת פתרסים ואת כסלחים אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתרים".

ומבואר באר היטב שפלשתים הם בניו של מצרים שהיה בנו של חם, ופלשתים מציאותם עריות, וכדאמרו רז"ל במדרש בראשית רבה (פ"ז ס"ה) והביא הדברים רש"י ז"ל בראשית (י"ד) על הפסוק: "ואת פתרסים ואת כסלחים אשר יצאו משם פלשתים, משניהם יצאו פלשתים, שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים" ע"ש, ובודאי קרנא דזקנם חם, שהיה נואף גדול הוא ששימש בתיבה, והוא רבעו לאביו נת, קבירא בהו בפלשתים ודוק. [ועוד עיין בענין זה שהפלשתים מקולקלים בעריות וכו' בחיבורי הנכחי פרשת תולדות בענין ליצני הדור]

ואבן היו הפלשתים מקולקלים בעריות מאוד מאוד, שלקחו לשרה ורבקה כנ"ל, ואת שמשון לקחו להיות טוחן אחר הרחיים ואמרו רז"ל סוטה (י"א) שכל אחד הביא את אשתו לבית האסורין כדי שתתעבר משמשון, וכתב בבן יהודע עבודה זרה (י"ט א'): "ראה כמה וכמה היו הפלשתים טמאים בטומאת הזנות ועריות, עד שהבעל מביא בידו את אשתו שינאף עמה", ומערפה יצא גלית הפלשתי שהיה בן למאה פפי וחד נאנאי (סוטה מ"ב ב'), ועיין שם בתוספות ובבן יהודע, ולא הזכיר דברי התוספות ע"ש. [הפלשתים בגימטריא "נולד מגלוי עריות" ודוק].

ותן דעתך ותראה בכל המקראות שבספר שמואל שאת הפלשתים תמיד מכנה וקורא בשם "ערלים", מה שלא מצינו שהנביאים קורים כן לשום אומה פרטית בשם זה, וטעמא דמילתא יש לומר שאחר שהיו הפלשתים שטופים בעריות ובזנות זה גורם להמשכת הערלה, וכדכתב בספר שם משמואל (פרשת וירא ד"ה והנה דק"ד ע"א) "חטא גילוי עריות גורם להמשכת הערלה", וכן מבואר בדברי מהרש"א ז"ל שבת (ק"ד א') ע"ש, ואחר שפלשתים היו שטופים בזה, לכן התואר שלהם ערלים בדוקא. [נהגם שמהרש"א והשם משמואל בישראל מיירי, והגויים גם המולים שבהם ערלים הם כדתנן בנדרים (ל"א ב'), מכל מקום כשהם מקלקלים בעריות דידהו זה פועל בהם תגבורת זוהמה שהרי הם נענשים על זה, ויש לומר שזה מגדיל ומעצים בחינת "ערלה" שלהם ודוק].

והנה אברהם אבינו ויצחק אבינו שהיה אצלם פטולת במיטתם, שמאברהם יצא ישמעאל, ומיצחק יצא עשו, לכן פלשתים שזו מידתם ומהותם היתה להם אחיזה בם, ולכן קרה מה שקרה עם שרה ורבקה וכו' וכנ"ל, מה שאין כן יעקב אבינו שהיה נקי עד היסוד ומיטתו שלימה, לא היה לפלשתים שום אחיזה ושייכות איתו, ולא היה להם שום דין ודברים עמו, זה הנראה לענ"ד בס"ד.

ותתבונן ותראה שמצינו אצל הפלשתים ענין הכשפים כמפורש במקרא בספר ישעיה (ב' ו'): "נטשתה עמך בית יעקב כי מלאו מקדם ועננים כפלשתים ובילדי נכרים ישפיקו", ובספר הזהר הקדוש ח"ג (דקי"ג ע"א): "כל הני **חורשין** וחכימין הוו לאבימלך, דכתיב וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון", הרי שאבימלך מלך פלשתים מכשף היה ומכשפים היו לו ודוק.

ואדמו"ר מאוז'רוב ז"ל בספרו בספר באר משה על ספר שמואל א' (פרק י"ז) כתב שהפלשתים היה בהם מקליפת אביהם מצרים, ושורש טומאת מצרים היו הכשפים כמו שאמרו בקידושין (מ"ט ב') עשרה קבין כישוף ירדו לעולם תשעה נטלה מצרים ואחד כל העולם כולו, ובספר ישעיה (ב' ו') כתיב ועוננים כפלשתים, שהיו מכשפים ומשתמשים בשם עבודה זרה, כי פלשתים נטמאו בקליפת הכישוף שהיא שורש טומאת מצרים ע"ש.

ובס"ד כבר זכינו לייסד בחיבורינו דרופתקי דאורייתא ח"ב (דף ס"ז) **דכישוף וזנות - עריות**, הם תרי רעין דלא מתפרשין ובהדי הדדי נפקו ואזלו, דחד בני ביקתא נינהו, ומקרא מלא הוא, כמו בספר מלכים ב' (ט' כ"ב): "עד **זנוני** איזבל אמך **וכשפיה** הרבים", ובספר נחום (ג' ד'): "מרב **זנוני** זונה טובת חן בעלת **כשפים**, המכרת גוים **בזנוניה** ומשפחות **בכשפיה**", ובספר מלאכי (ג' ה'): "וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר **במכשפים ובמנאפים**, ובנשבעים בשמי לשקר" עיין שם. [תן דעתך מכשפים ומנאפים [ברית המעור], ובנשבעים בשמי לשקר [ברית הלשון, והבן].

ובן הוא בדברי רז"ל, דכישוף וזנות דבוקים זה בזה, עיין בסוף מסכת סוטה (מ"ח א'): "**הכשפים והזנות** נטלו את הכל", ובמדרש תנא דבי אליהו רבה (פרק ח'): "אמרו אין לך אומה שהיא שטופה בעולם בדרכים מכוערין ודברים שאינן ראויין וחשודין **בכשפים ובזימה** אלא מצרים לבד", ובמדרש ויקרא רבה (פכ"ג ס"ז): "בעלי זנות בעלי כישוף", ועוד שם (פל"א ס"ד): "דבר של ערוה דבר של כשפים", וכן הוא במדרש דברים רבה (פ"ב ס"ו), ובעל הטורים שמות (כ"ב י"ז) רוב עריות על ידי כשפים, ודבריו הם דברי בעל הרוקח ז"ל בפירושו לתורה שם (דף קכ"ו) ע"ש, ובספר דברי הימים ב' (ל"ג ו') בתועבות מנשה נאמר "והוא עונן וניחש וכישף", הרי שמנשה מכשף היה, ובסנהדרין (ק"ג ב') אמרו מנשה בא על אחותו ודוק היטב.

והעירוני לדברי רז"ל במסכת סנהדרין (ג"ט ב'): "מאי טעמא דרבי שמעון, דכתיב מכשפה לא תחיה, וכתיב כל שוכב עם בהמה מות יומת, כל שישנו בכלל שוכב עם בהמה ישנו בכלל מכשפה לא תחיה" ודוק היטב.

ובזה תבין עומק מאמר רז"ל שבת (ל"ג ע"א): "תנו רבנן שלשה מיני הדרוקן הן של עבירה ושל כשפים" וכו', וסתם **עבירה** בתלמוד היינו **עריות** כידוע עיין מהרש"א שבת (שם), ובחיבורי דרופתקי דאורייתא ח"ב (דף כ"ט ודף ס"א), ובחיבורי תורת יעקב (סימן ע"ו וסימן ק"ו) ובשאר חיבורי ודוק היטב.

ולאמור תבין היטב מדוע **כישוף צריך לעריות**, כמאמר רז"ל בספר הזהר הקדוש ח"ב (דרס"ד ע"א) גבי בלעם ואתונו ע"ש, ועוד שם ח"א (דקכ"ה ע"ב): "ההוא רשע בלעם, בגין לאמשכא עליה רוח מסאבא מההוא נחש עלאה, הוה אסתאב בכל ליליא באתניה, והוה עביד עמה עובדי אישות, בגין לאסתאבא ולאמשכא עליה רוח מסאבא, וכדין עביד חרשוי ועובדוי", וזו לשון הגאון נצי"ב ז"ל בהעמק דבר שמות (כ"ב י"ח): "סמך ענין שוכב עם בהמה למכשפה דהרבעת בהמה מסוגלת לכישוף, כמו בלעם שהיה רוכב על אתונו", ומעניין הדבר שמצינו שעל ידי "כשפים" עשו "חמור" דייקא (סנהדרין ס"ז ב'), ובספר דברים (ל"ב ט"ז): בתועבות יכיעסוהו, פירש רש"י ז"ל: "תועבות, מעשי תיעובים כגון **משכב זכר וכשפים**, שכתוב בהם תועבה", ועיין ספרי שם, והארכתי הרבה במקומו בכיסוס הדבר, עם עוד הרבה ראיות בס"ד, ולפי שעה עיין בזה בחיבורי חוקי רצונך ח"א (במילואים דף ע"ד), ובחיבורי תורת יעקב (סימן ק"י), ובחיבורי הדר יעקב ח"ה (סימן ל"ה), וצרף לכאן.

ויש להוסיף שמידת פלשתים ליצנות, כמפורש להדיא בתלמוד מסכת עבודה זרה (י"ט א'): "אנשי פלשתים ליצנים היו שנאמר ויהי כטוב לבם ויאמרו קראו לשמשון וישחק לנו", ובמדרש בראשית רבה (פס"א ס"א): "ובמושב לצים לא ישב זה אבימלך", וליצנות הוא קלקול ברית הלשון, ועיין שער המצות (פרשת וילך) דוק והבן.

ויעקב אבינו הוא העומד כנגד מידת הליצנות, עיין בספר הזהר הקדוש ח"ג (דנ"ז ע"א): "בההיא שעתא דשמעו כלהו שמא **דיעקב** - תוהו וחייכו **בליצנותא** וכו', כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, לא עתה יבוש יעקב וגו', מההיא כסופא **דליצנותא**" ודוק.

ואחר שנים מצאתי לגאון אדמו"ר רבי צדוק הכהן ז"ל מלובלין בספרו פוקד עקרים (אות ה' ד"כ ע"ג) שכה כתב: "מצרים ערות הארץ יסוד דקלי" כידוע, ושבע בנים היה למצרים, והששי הוא כסלוחים אשר יצאו משם פלשתים ככתוב בפרשת נח, ומסתמא כל מספר שבע שבכל מקום הם נגד שבע המידות, והששי היא היסוד, ונמצא פלשתים היסוד שביסוד דקלי", ועל כן הם נקראים ערלים ביחוד בסתם בכל מקום בלשון הכתוב כמו בספר שמואל א' (י"ד ו') ונעברה אל מצב הערלים, והם דברי יהונתן בן שאול שהוא היסוד דקדושה כמו שנתבאר לעיל, שהוא כמשיח בן יוסף, על כן בא לנצחם מצד שהם ערלים, ושם (י"ז כ"ו) מי הפלשתי הערל הזה וגו' והיה הפלשתי הערל הזה וגו', והם דברי דוד שהיתה מכתו תמה שנולד מהול, ואמר תחילה כי חרף וגו', כי ברית הלשון נגד ברית המעור ותלוי זה בזה, ומפני היותו ערל ושורש טומאת היסוד וברית המעור, על כן הוא גם כן שורש טומאת ברית הלשון, שהוא מדת המלכות פה תורה שבעל פה קרינן לה כי יסוד ומלכות מחוברים יחד, ועל כן היה דוד המנצחו לגלית, ואמר שיהיה כארי ודוב שהכה דמצד הערלות נמשל כבהמות, ובמיתת שאול ויהונתן שהם שורש קדושת הברית וצדיק יסוד עולם שבאותו דור, אמר דוד שם פן תעלזנה בנות הערלים על הפלשתים שהם ההיפך זה". ודון מינה נמי לדברינו ודוק היטב.

לעיל הבאתי דברית הלשון מכוון כנגד ברית המעור, ובס"ד במקומו הראיתי שהוא תלמוד ערוך במסכת ברכות (נ"ח א'): "ההוא גברא דבא על הגויה נגדיה רב שילא, אזיל אכיל קורצא ביה מלכא", הרי לנו דבתחילה אותו אדם פגם וקלקל "ברית המעור" שבא על הגויה, ועיין

עירובין (י"ט א') ושם בספר שערי זהר, ואחר כך קלקל "ברית הלשון" שהלך להלשין אצל המלכות על רב שילא ודוק היטב.

ובברכות (ל"ב ב') מבואר דביומא דעיבא לא היו מתפללים [ברית הלשון], וביבמות (ע"ב א') מבואר דביומא דעיבא אין מלים הבן [ברית המעורר] דוק והבן היטב, והיינו נמי פסח [פה סח] ומילה, ועוד שמעתי שהסוגיא הראשונה של מסכת פסחים עוסקת בלשון נקיה, ודוק. [ובגיטין (מ"ו א') "שלא יהיו בנות ישראל פרוצות בעריות ובנדרים" ודוק היטב].

ומצאתי דבר פלא בספר שבלי הלקט (ס"ס כ"ב): "בתשובות הגאונים מצאתי כשאדם כורע במודים, צריך לכרוע עד ברכיו, לפי שהילד בעודו במעי אמו ראשו מונח בן שתי ירכותיו, והמילה שלו בתוך פיו, ובעבור זה צריך לשוח עד ברכיו", והוא נפלא דברית המעורר כנגד ברית הלשון, ועיין בחיבורי הדר יעקב ח"ב (סימן י"א), ובחיבורי מנוחת שלום ח"ט (סימן כ"ז אות י"א), ונתבאר הענין היטב בקונטרס מיוחד בס"ד.

ג. בענין ישמעאל הרשע

בראשית (כ"א י'): "ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה, כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק, וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו".

ופירש רש"י ז"ל: "על אודות בנו, על ששמע שיצא לתרבות רעה. ופשוטו על שאומרת לו לשלחו". [ומקור דברי רש"י ז"ל שם ושם, נמצא במדרש תנחומא (פרשת שמות ס"א)].

ושם (פסוק י"ד): "וישכם אברהם בבקר, ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד, וישלחה ותלך ותתע במדבר באר שבע", ופירש רש"י ז"ל: "לחם וחמת מים, ולא כסף וזהב, לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה". [וראה כי תיבות הפסוק "וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו", עולים בגימטריא "כי בנו יצא לתרבות רעה"].

בראשית (כ"ב ב'): "ויאמר קח נא את בנך, את יחידך, אשר אהבת, את יצחק, ולך לך אל ארץ המוריה והעלהו שם לעולה על אחד ההרים אשר אמר אליך", ופירש רש"י ז"ל: "את בנך, אמר לו שני בנים יש לי. אמר לו את יחידך. אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב. אמר לו את יצחק".

והנה מה שכתב רש"י ז"ל: "אמר לו אשר אהבת, אמר לו שניהם אני אוהב", הרי שאברהם אבינו היה אוהב לישמעאל, יש להעיר דלעיל בראשית (כ"א י"ד) פירש רש"י: "לחם וחמת מים, ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו [לישמעאל] על שיצא לתרבות רעה", הרי שהיה אברהם שונאו לישמעאל.

וראיתי למהר"ל מפראג ז"ל בספר גור אריה בראשית (כ"ב א') שעל דברי רש"י ז"ל שאברהם השיב לקב"ה את שניהם יצחק וישמעאל אני אוהב, כה כתב: "אף על גב דלעיל (כ"א י"ד) כתב רש"י שלא נתן אברהם לישמעאל כסף וזהב בשביל שיצא לתרבות רעה, זה תוכחה

מגולה כאשר ייסר איש את בנו, אבל מכל מקום אהבה היה לו על ישמעאל, שהרי בישרו השי"ת שישמעאל בנו יעשה תשובה, כדלעיל בפירוש רש"י בראשית (ט"ו ט"ו וכ"ה ט').

ובעניותי איני מבין היטב דברי קדשו ז"ל, שהרי לשון רש"י **שם שם באותו מקום** כך הוא: "לחם וחמת מים, ולא כסף וזהב, לפי שהיה **שונאו** על שיצא לתרבות רעה", ומפורש שאברהם שנאו לישמעאל ולא היתה לו אהבה, וי"ל.

ובס"ד נראה לי ליישב שכשיצא ישמעאל לתרבות רעה היה ישמעאל בהיותו בן שלש עשרה שנה, ואכן אז אברהם שנא לישמעאל, אבל במעשה העקידה היה ישמעאל בן חמישים ואחת שנה, ואז כבר חזר בתשובה, ולכן חזרה אהבה למקומה, ומצאתי בתוספות השלם על התורה שם (פרשת וירא דר"ד ע"א אות א'): "אשר אהבת [פירש"י] שניהם אני אוהב. וקשה דהא רש"י לעיל פירש שהיה אברהם שונאו על שיצא לתרבות רעה, ויש לומר דבנערותו חטא, ובזקנותו שב, ואז גם אותו אהב" ודוק. [מה שכתבתי שישמעאל במעשה העקידה היה בן חמישים ואחד הוא כיון שישמעאל נולד ארבע עשרה שנה לפני יצחק כמפורש בדברי רבינו חננאל ורש"י ז"ל מגילה (י"ז א') ועיין בדברי הרא"ם בראשית (כ"ה י"ז) ע"ש, ובארוכה בספר יגל לבנו הנדפס כעת שנת תשס"ה (דף כ"ח, ודף כ"ט, ודף ל"ב, ודף ל"ה) עש"ב, ומה שכתבו התוספות **"ובזקנותו שב", לאו דוקא**].

והגאון רבי אליה מזרחי ז"ל בראשית (כ"ג א') כתב שישמעאל עשה תשובה בהיותו בן **מאה שנה** ע"ש, ובפירוש הריב"א ז"ל על התורה שם בשם רבינו אליקים ז"ל כתב שישמעאל **בסוף** ימיו חזר בתשובה, וכן כתב בכלי יקר שם, וכן כתב מהר"ל ז"ל בגור אריה בראשית (כ"ה י"ז), ולפי דבריהם יוצא שבמעשה העקדה שישמעאל היה אז בן חמישים ואחד שנה ואז עדיין לא שב בתשובה וצ"ע.

ועתה ראיתי לגאון רבי דוד פארדו ז"ל בספר משכיל לדוד בראשית שם שתמה על הרא"ם ז"ל והוכיח שישמעאל בהיותו בן פ"ט עשה תשובה וצ"ע. ומה שכתוב בפירוש המיוחס לרא"ש ז"ל שמות (כ"ד ה'): "ושני נעריו עמו דאברהם וישמעאל בן י"ג שנה לעקידה", לא הבנתי והדברים צלע"ג, ועיין משכיל לדוד בראשית (כ"ג א') ונתבאר הדבר במקומו בס"ד].

משל"י (ט' ט"ו): "ונער משולח מביש אמו". ופירש רש"י ז"ל: "ישמעאל על שהיה **צרשע**, גרם לשרה שאמרה לאברהם גרש את האמה הזאת ואת בנה".

ומבואר באר היטב דישמעאל **רשע** היה, וכן לשון חז"ל במקומות הרבה כמו במדרש בראשית רבה (פס"ב ס"ה) מה ראה הכתוב ליחס שנותיו של "רשע" כאן ע"ש, ובמדרש שמות רבה (פ"ל ס"ג) אמרו שהיה ישמעאל רשע, וכן אמרו במדרש נתחומא (פרשת תולדות ס"ט), ובספר הזהר הקדוש ח"א (דקיי"ח ע"ב) וז"ב. ועיין עוד בבראשית רבה (פנ"ג ס"ב) ושמות רבה (פ"א ס"א), ובמדרש שהובא ברבינו בחיי במדבר (ו' ס"פ כ"ד). ועיין בבא קמא (צ"ב ב').

ישעיה (מ"ט כ"ד): "היוקח מגבור מלקוח ואם שבי צדיק ימלט". ופירש רש"י ז"ל: "היוקח כסבורים אתם שאי אפשר לקחת מעשו מלקוח שביו של יעקב הצדיק", אבל ראיתי בתרגום יונתן בן עוזיאל שם שכה תרגם: "ואם שביא דשבא ישמעאל דאמרי עליה **דצדיקא הוא** שתזיב", הרי שפירש הפסוק ואם שבי צדיק שהוא ישמעאל ינצל.

ונעלם ממני ואיני יודע היכן אמרו על ישמעאל שהוא **צדיק**, ובספר אור החיים הקדוש בראשית (י"ז י"ח) כתב שאברהם ראה בישמעאל סימנים לא יפים, ובקש שיהיה צדיק ע"ש, אבל היכן אמרו על ישמעאל צדיק, וצ"ב. [ואין לטעות בלשון התוספות ישנים ביומא (ל"ח ב), ועיין שם בתוספות רא"ש וריטב"א ז"ל].

ושמא רמז יונתן בן עוזיאל למדרשם בבראשית רבה (פנ"ג ס"ד): "באשר הוא שם, אמר רבי סימון קפצו מלאכי השרת לקטרגו, אמרו לפניו ריבון העולמים אדם שהוא עתיד להמית את בניך בצמא, אתה מעלה לו באר, אמר להם עכשיו מה הוא "צדיק" או רשע, אמרו לו **צדיק**, אמר להם איני דן את האדם אלא בשעתו", והובא בפירוש רש"י ז"ל ראש השנה (ט"ז ב) ע"ש.

אלא שגם מכאן אין הוכחה גמורה שישמעאל צדיק היה, כי רק אמרו שבאותה שעה שנדון אדם אין דנים לפי מה שעתידי להיות, וזו לשון הריב"א ז"ל בספר רבותינו בעלי התוספות על התורה בראשית (כ"א י"ז): "באשר הוא שם, פירש רש"י לפי מעשיו של עכשיו הוא נדון, ואם תאמר הא אמרינן בן סורר ומורה על שם סופו נהרג. ויש לומר דלא דמי דבן סורר ומורה מתחילתו הוא רשע ממה שהוא עתיד להיות בסופו, אבל ישמעאל מתחילתו היה צדיק מאותה עבירה, שנאמר לקראת צמא התיו מים, ואין לפרש שהיה **ישמעאל צדיק גמור גם משאר עבירות**, שהרי לעיל גבי ויקח לחם וחמת מים פירש שיצא לתרבות רעה" ודוק היטב.

ומה גם שהנחה זו שישמעאל עשה תשובה מכלל מחלוקת לא יצאה, ובדברות רז"ל בהרבה מקומות מבואר שישמעאל נשאר ברשעו עד סופו **ולא** עשה תשובה, ומצאתי לעמית ורע בתורה לרבינו החתם סופר ז"ל, מר ניהו רבה הגאון ממטרסדורף, רבי יששכר בלאך ז"ל בספרו בינת יששכר הנדפס בשנת תקמ"ה (דרך אמונה דף קכ"ג) כה כתב: "ישמעאל **לקצת דעות** עשה תשובה, ואדם הראשון לכולי עלמא" ודוק היטב.

ואבן כבר הגאון המובהק רבי אברהם משכיל לאיתן ז"ל השכיל ללמדנו דעת שזה שאמרו שישמעאל עשה תשובה אינו מוסכם אצל כל חכמינו ז"ל, ורבים אומרים שישמעאל לא עשה תשובה, וככתוב לו בהגהות "אהבת איתן" על ספר עין יעקב מגילה (י"ז א' סימן כ"ז דכ"ט ע"ב): "ההיא דבבא בתרא דישמעאל עשה תשובה, לאו דכולי עלמא היא, ואיכא מאן דאמר דישמעאל לא עשה תשובה וכמו שמבואר מדברי רש"י [מגילה כאן], ומדברי התוספות ישנים יומא (ספ"ג ט"ל ב'), ועיין סנהדרין (ק"ד א') אין אברהם מציל את ישמעאל אין יצחק מציל את עשו, וספרי (פרשת האזינו פסקא כ"ד), וילקוט שמעוני תהלים (פמ"ו ופמ"ט) ע"ש, ונראה שזה דעת רבי יצחק במדרש רבה (פמ"ה ס"ח) ע"ש, וחזר וכתב כן בהגהות "אהבת איתן" על עין יעקב בימות (דף ס"ג ס"ס כ"ט ד"ג רע"ב), עיין שם.

ועוד יש לזקק ממאמרם בפסחים (ק"ט ב') שישמעאל לא עשה תשובה שאמרו שם: "עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק, לאחר שאוכלין ושותין נותנין לו לאברהם אבינו כוס של ברכה לברך ואומר להן איני מברך שיצא ממני ישמעאל וכו' וכו', אומר לו לדוד טול וברך אומר להן אני אברך ולי נאה לברך שנאמר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא", וקשה מאי שנא דוד שמברך והרי גם ממנו יצא אבשלום תרבות רעה בביתו, וצריך לומר דמאן דאמר זה סובר דישמעאל נשאר רשע עד יומו האחרון ולא חזר בתשובה ואין לו חלק

לעולם הבא, ואילו אבשלום הוא בר העולם הבא עיין סוטה (י"ב), ומצאצאי אבשלום בא משיח בן דוד, שהרי רחבעם בן שלמה המלך נשא לבת אבשלום כמו שהבאתי דברי רז"ל בזה בחיבורי מנוחת שלום חי"א (ס"ס ל"ח) ע"ש, והגאון מצפרו רבי שאול אביטבול ז"ל בספרו שו"ת אבני שיש ח"ב בחידושו למסכת סנהדרין (ק"ד ב') כתב דאפשר שאבשלום עשה תשובה, ונסתייע מאמרם במסכת סוטה (י"ב) שקל ספסרא, ומדברי מהר"ש לאניידו ז"ל הקדמון "בעל הכלים" בספרו כלי יקר שמואל ב' (י"ח ט'), ועיין סנהדרין (מ"א א') דרשע דמת דלאו כאורחיה אפילו מתוך חטאו מתכפר לו, ועיין בפסקי הרא"ש מועד קטן (פ"ג ס"ט), מה שכתב על אבשלום ובפרקי רבי אליעזר (פרק נ"ג) והארכתי במקום אחר בס"ד.

ובהיותי בזה ראיתי לגאון פנים יפות ז"ל דברים (כ"א י"ח) שכה כתב: "בן סורר ומורה וגו', פירש רש"י נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו, סוף שמכלה ממון אביו וכו' ועומד בפרשת דרכים ומלסטם את הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב, והקשה הרא"ם הא גבי ישמעאל כתיב באשר הוא שם כדפירש רש"י בראשית (כ"א י"ז) ע"ש, ולא ידענו מאי קשיא ליה, דהא לא שייך גבי ישמעאל ימות זכאי ואל ימות חייב, דהא ישמעאל בסוף עשה תשובה כדפירש רש"י בראשית (ט"ו ט') תקבר בשיבה טובה שעשה ישמעאל תשובה ועיין שם כל דבריו. **אבל** לפי האמור צדקו דברי רבינו הרא"ם ז"ל, שהרי רוב ככל דעות חז"ל, כנ"ל וכדלקמיה, שישמעאל לא חזר בתשובה והוא ברשעו מילדותו עד זקנותו וקבורתו, ואתי שפיר דברי רבינו הגדול הרא"ם ז"ל שיש לומר שהוא כתב זאת לשיטות אלו ודוק.

ועוד בענין ישמעאל ותשובתו - עיין מה שכתב הגאון המובהק רבי יוסף ענגיל ז"ל בספרו בית האוצר ח"א (כלל א' אות ג' ואות י"ח), ועוד לו שם (כלל ח' אות ד' ואות י"ב) ושם דן אם ישמעאל היה בגדר ישראל מומר ע"ש, ונעלם ממני מדוע לא הביא דברות רז"ל דהא דישמעאל עשה תשובה לאו דכולי עלמא הוא ורבו גם רבו מרבתינו תנאים ואמוראים דלא סבירא ליה הכי וכנ"ל וצ"ב, ועיין בזה בחיבורי אמרי יעקב על ספר חסידים (סימן תתנ"ז דס"א סע"א), ובחיבורי זרע חיים (סימן כ"א דף קכ"ג), ובחיבורי הדר יעקב ח"ד (סימן ד') עש"ב.

* * *

מגילה (י"ז רע"א): "כדאמר מר למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהן שנותיו של יעקב". ופירש רש"י ז"ל: "למה נמנו שנותיו של ישמעאל, מה לנו למנות שנות הרשעים: כדי להתייחס בהן שנותיו של יעקב, על ידי מנין שנות ישמעאל אנחנו למדין באיזה פרק משנות יעקב עברו עליו כל הקורות והמוצאות אותו מהן אנו למדין" וכו'.

ובתב מהרש"א ז"ל למה נמנו שנותיו של ישמעאל כו'. פירש רש"י למה נמנו מה לנו לשנות הרשעים עכ"ל. ואף על גב דאמרינן בכבא בתרא [ט"ז ב'] דישמעאל עשה תשובה, מכל מקום כיון שהיה רשע מעיקרא, אין ראוי למנות שנותיו בתורה אי לאו משום יעקב". [ומצאתי שבתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל לתורה בראשית (כ"ה ח' וי"ז) נקט שישמעאל חזר בתשובה ע"ש].

והנה במסכת בבא בתרא (ש) הובאה ברייתא דתוספתא לפרש הפסוק וה' ברך את אברהם בכל, ואמרו: "כתנאי מאי בכל, רבי מאיר אומר שלא היתה לו בת. רבי יהודה אומר שהיתה לו בת. אחרים אומרים בת היתה לו לאברהם ובכל שמה. רבי אלעזר המודעי אומר וכו', רבי שמעון בן יוחי אומר וכו', דבר אחר [מהו ה' ברך את אברהם בכל] שלא מרד עשו בימיו, דבר אחר שעשה ישמעאל תשובה בימיו".

ומפרש התלמוד: "שלא מרד עשו בימיו מנלן דכתיב וכו' וכו', שעשה ישמעאל תשובה בימיו מנלן, כי הא דרבינא ורב חמא בר בוזי הוו יתבי קמיה דרבא, וקא מנמנם רבא. אמר ליה רבינא לרב חמא בר בוזי ודאי דאמרתו כל מיתה שיש בה גויעה זו היא מיתתן של צדיקים. אמר ליה אין. והא ישמעאל דכתיב ביה גויעה ואסיפה. אדהכי איתער בהו רבא אמר להו דרדקי הכי אמר רבי יוחנן ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו, שנאמר ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו", עד כאן הצעת הסוגיא.

ותמה אני על עצמי, שהרי בפשיטות יש לומר שכל אותם תנאים רבי מאיר, ורבי יהודה, ואחרים, ורבי אלעזר המודעי, ורבי שמעון, ושיטת ה"דבר אחר" הראשון, שדרשו לפסוק וה' ברך את אברהם בכל אותם אופנים אחרים מאותו מאן דאמר: "דבר אחר שעשה ישמעאל תשובה בימיו", הם חולקים עליו ואינם סוברים שישמעאל עשה תשובה, ורק שיטת ה"דבר אחר" השני לבדו הוא סובר שאכן ישמעאל עשה תשובה וכדאסברה רבי יוחנן.

ואם כן קושיא יש על רש"י ז"ל שפירש כאן במגילה אליבא דכמעט כל התנאים שאינם סוברים שישמעאל עשה תשובה, ולקמן נביא עוד הרבה דעות חז"ל שסוברים כן שישמעאל לא עשה תשובה.

ומה שתירץ מהרש"א ז"ל: "מכל מקום כיון שהיה רשע מעיקרא, אין ראוי למנות שנותיו בתורה אי לא משום יעקב". ויש לי להעיר כי ראיתי לרבותינו בעלי התוספות ז"ל מהדורת "דעת זקנים" בראשית (כ"ג א') שכתבו: "ויהיו חיי שרה, פירש רש"י כולן שוין לטובה. ואף על גב דגבי ישמעאל כתיב ואלה שני חיי ישמעאל, איכא למימר שעשה תשובה כדפירש רש"י, וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וכל השנים שהיו קודם לכן כל הרע שעשה לא נחשב לכלום, והיה כמי שעשה תשובה כל ימיו". ועיין שם תירוצם השני.

וזו לשון הריב"א ז"ל שבספר רבותינו בעלי התוספות על התורה שם: "ויהיו שני חיי שרה. פירש רש"י כלן שוין לטובה. ואם תאמר והא בישמעאל כתוב ואלה שני חיי ישמעאל, וליכא למדרש הכי שהרי באמצע ימיו יצא לתרבות רעה. ותירץ רבינו החזקוני דשאני התם דאיצטרך לגופיה כדי לפרש שנותיו, אבל הכא כתוב ויהיו חיי שרה וגו' אם כן שני חיי שרה למה לי אלא שמע מינה לדרשא. והר"ר אליקים תירץ דגבי ישמעאל נמי איכא למדרש שהרי עשה תשובה לסוף ימיו כדפירש רש"י, ואמרינן ביומא (פ"ו ב') העושה תשובה מאהבה זדונותיו נעשו לו כזכות". דוק והבן היטב. [והגאון רבי דוד פארדו ז"ל בספרו משכיל לדוד בראשית (כ"ג ס"פ א') זכה לכון לדבריו ע"ש].

ובהיותי בזה ראיתי לרבינו הגאון בעל שאגת אריה ז"ל בספרו טורי אבן מגילה (שם דק"ח סע"ד)

שכה כתב: "למה נמנו שנותיו של ישמעאל. פירש רש"י מה לנו לשנות הרשעים. ותימה לי הא אמרינן בבבא בתרא (ט"ז ב') דישמעאל עשה תשובה, ונפקא לן מדכתיב גביה ויגוע וימת דכל מקום שנאמר גועה אינו אלא מיתתן של צדיקים, ואיך הרשיע רש"י את הצדיק שעשה תשובה, ואדרבה אמרינן בכמה מקומות במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. אבל איני יודע מי דחקו לרש"י ז"ל לפרש שהדבר ברור דהכי קשיא להו למה נמנו שנותיו של ישמעאל, שהרי אפילו שנות של צדיקים מאבות העולם ואילך שוב לא מנה קרא, שהרי שנות השבטים לא נמנו בקרא, ואף על פי שמצינו שמנה קרא שנות של יוסף, ושל לוי קהת ועמרם, הנהו לדרשא אתיא כדפירשו במדרש, ומשני הא נמי לדרשא אתיא כדי לייחס בהן שנותיו של יעקב כדמסיק ואזיל", עד כאן דברי קדשו ז"ל.

ועם שידעתי אפיסות ערכי ממש, עפר יעקב, ושאיני כדאי כלל וכלל, מול רוממות גדול האחרונים, הארי החי, הגאון בעל שאגת אריה זצ"ל, מכל מקום בענייני הנני בא להצדיק הצדיק מעיקרא הוא עטרת המפרשים רש"י ז"ל, שהיה "אוצר בלום לתורה להלכות ולאגדות" כהגדרת הרמב"ן ז"ל במדבר (ל"ב מ"ב), ובס"ד אחר בקשת הרשות והמחילה אומר אני כי עין קדשו של רש"י ז"ל ראתה דברות רז"ל במדרש בראשית רבה (פס"ב ס"ה): "ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם, רבי חמא בר עוקבא ורבנן הוו יתבין ומתקשין מה ראה הכתוב לייחס כאן תולדותיו של רשע [שימעאל]. עבר רבי לוי אמרי הא אתא מרה דשמעתה נשאלוניה, אמר לוי בשם רבי חמא להודיעך בן כמה שנים נתברך זקנך [יעקב אבינו ע"ה]. ואלה שני חיי ישמעאל מה ראה הכתוב לייחס שניו של רשע כאן - על ידי שבא מקדקה של מדבר לגמול חסד לאביו וישכנו מחוילה" וגו'.

הרי שדברות רש"י ז"ל כאן "מה לנו למנות שנות הרשעים", הן הם ממש דברות רז"ל במדרש, ולכן פירש רש"י ז"ל כך לדברי התלמוד כאן למה נמנו שנותיו של ישמעאל, ורבותינו מפרשי המדרש הרב יפה תאר ז"ל ומהרז"ו ז"ל שם כתבו במפורש שרבותינו במדרש שם רבי חמא בר עוקבא ורבנן אינם סוברים שישמעאל עשה תשובה, והיה ישמעאל ברשעו עד יומו האחרון, ודוק היטב.

ובמדרש שמות רבה (פ"א ס"א): "ויאהב יצחק את עשו לפיכך יצא לתרבות רעה על אשר לא רידהו, כמו ששנינו חמש עבירות עבר עשו הרשע באותו היום וכו' וגרם ליעקב לברוח מאבותיו, והלך עשו אף הוא אצל ישמעאל ללמוד ממנו תרבות רעה ולהוסיף על נשיו שנאמר וילך עשו אל ישמעאל", הרי שאף בסוף ימי ישמעאל שהוא הספיק ליעד בתו לעשו ולא הספיק להשיאה והשיאה נביות בן ישמעאל וכדפירש רש"י בראשית (כ"ח ט'), והם דברי התלמוד מגילה (י"ז א') ע"ש, עדיין היה ישמעאל בתרבות רעה והלכו ללמוד ממנו תרבות רעה, והיינו אומרם בבבא קמא (צ"ב רע"ב): "מנא הא מילתא דאמרי אינשי מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קינא דשרכי, אמר ליה דבר זה כתוב בתורה, שנוי בנביאים, ומשולש בכתובים, ותנן במתניתין, ותנינא בברייתא, כתוב בתורה דכתיב וילך עשו אל ישמעאל וכו' וכל עוף למינו ישכון ובן אדם בדומה לו, ולא חניס הלך זריז אצל עורב אלא מפני שהוא מינו", הרי שישמעאל ועשו חד מין הם וזריז אצל עורב טמא בטמא, ואם התלמוד כאן היה סובר כמאן דאמר שישמעאל עשה תשובה אין הנדון דומה לראיה, ולא היו ממשילים ישמעאל בעורב טמא, ובשמות רבה (פ"ל ס"ג) אמרו שהיה ישמעאל רשע ודוק.

ואני עני לדידי אין לי ספק שבשעה שעטרת המפרשים רש"י ז"ל פירש דברי התלמוד הללו כאן במגילה "למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהן שנותיו של יעקב", עמדו למול עיניו הטהורות דברות חז"ל במדרש הנ"ל, ולאור דבריהם פירש רש"י ז"ל מה שפירש, ולא שחלילה הרשיע את הצדיק, אלא הרשיע את הרשע מעיקרא ועד ספא, ודברי רש"י ז"ל אמת ושלמה משנתו זיע"א.

ובפרט יעלו הדברים הדק היטב עם דברי המפרש למדרש רבה הוא הרב יפה תאר ז"ל שם שכתב שיש להפך הגירסה וכך לגרוס: "ואלה שני חיי ישמעאל וכו' להודיעך בן כמה שנים נתברך יעקב", ולפי זה דברי המדרש הם ממש דברי התלמוד ודוק. [ועיין בפירוש מהרז"ו למדרש שם].

ואולי התלמוד עצמו במגילה שם באומרו שם "כדאמר מר", רמז לדברי המדרש רבה הללו, ואל תתמה על החפץ שאנחנו מסבירים דברי התלמוד על פי דברי המדרש, כי פעמים הרבה סמכו מסדרי התלמוד שיובנו דברים על פי מה שאמרו במדרש, וכהיא דקידושין (ל"ג ב') "מאן דאמר לגנאי - כדאיתא", ופירש רש"י ז"ל: "כדאיתא, משום דדבר מגונה הוא לא רצה לפרסמה והרי הוא מפורש במדרש רבי תנחומא וכו'", הרי שהתלמוד סתם וסמך על המפורש במדרש חז"ל במקום אחר.

ובזאת תראה עוד בדברי רש"י ז"ל ראש השנה (ט"ז ב'), ומגילה (ט"ו ב'), וסוטה (ד' ב', וי"ג ב'), ובבא קמא (י"ז א', וצ"ב א'), וסנהדרין (ל"ה ב') ועוד. [וכהאי גוונא מצינו בתענית (ה' א') גבי בור וחולדה שהתלמוד סתם, וסמך על שידעו ממקורות אחרים, ועיין סנהדרין (מ"ד ב') דבעיא מיכסא וברש"י, ובהקדמת רב נסים גאון ז"ל לספרו. הערת בני היקר חו"ב רבי שלום הי"ן].

שוב מצאתי לגאון מהרז"ו ז"ל בפירושו היקר למדרש ויקרא רבה (פ"ב ס"ד ס"ה נטלה): "והנה בתלמוד שם לא ביארו כלל למה עשתה כן, אבל הדבר ברור שבתלמוד סמכו עצמם על דברי המדרשים, וכן הוא בכמה מקומות" ודוק היטב. [ועיין מה שהבאתי בזה בחיבורי הנכחי לקמן, ועיין בחיבורי שובי השולמית ח"ב (סימן י"ד), ובחיבורי עדות ביעקב ח"ב (סימן מ"ח) וצרף לכאן].

גם מה שכתב הגאון טורי אבן ז"ל שבמסכת בבא בתרא הוכיחו שישמעאל צדיק ממה שנאמר בו גויעה - לכאורה רבא לא קיבל זאת אלא נקט כדברי רבי יוחנן שישמעאל עשה תשובה ממה שהקדימו יצחק לישמעאל וכו"ל.

ובן מה שטען הגאון טורי אבן ז"ל דאדרבה הא אמרינן "במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, בעניותי יש לי להבין הנה **רבי יוחנן** הוא שהוכיח שישמעאל עשה תשובה כנ"ל, והוא רבי יוחנן עצמו **אינו** סובר שבעלי תשובה גדולים מצדיקים אלא נהפוך הוא צדיקים גדולים מבעלי תשובה כמפורש במסכת ברכות (ל"ד ב'), ועיין.

ובן מה שכתב להסביר הגאון טורי אבן ז"ל דהכי קשיא להו למה נמנו שנותיו של ישמעאל, שהרי אפילו שנות של צדיקים מאבות העולם ואילך שוב לא מנה קרא, שהרי שנות השבטים לא נמנו בקרא, בעניותי נעלם ממני ואיני מבין דברי קדשו, שהרי אכן כן נמנו שנות צדיקים, כמו שנותיו של אהרן כמפורש במקרא במדבר ל"ג ט"ל) "ואהרן בן שלש ועשרים ומאת שנה במותו בהר ההר", וכן נמנו שנות משה רבינו בדברים (ל"ד ז') "ומשה בן מאה עשרים שנה במותו", וצ"ב.

ודע כי בספר כלי יקר בראשית (כ"ה ח') כתב: "ויאסף אל עמיו. רז"ל אמרו (בבא בתרא ט"ז ב') שלא נאמרה גויעה ואסיפה כי אם בצדיקים, וענין אסיפה זו נ"ל לפי שאמרו רבותינו ז"ל (ראש השנה י"ז א') שהרשעים נדונים בגיהנם י"ב חדש גופן כלה ונשמטן נשרפת ורוח מפזרתן ונעשין אפר כו', והאסיפה ענינה הפך הפיזור שאין הרוח מפזרתן. ומצינו לשון אסיפה אל תוך הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ב כ') ואין איש מאסף אותם הביתה (שופטים י"ט ט"ו) וזה שכבוד ה' יאספם אליו יתברך, לאפוקי הרשעים נדחים ממחיצת השכינה.

ומה שנאמרה אסיפה בישמעאל לפי שעשה תשובה, מדכתיב ויקברו אותו יצחק וישמעאל, שהולך את יצחק לפניו, ואם קבלת רז"ל קבלה נקבל, ואם לדין יש תשובה, כי יש לפרש הפסוק לאידך גיסא שהיה ישמעאל כל כך רשע עד שלא היה חס על כבוד אביו ולא נתעסק בקבורתו עד שהתחיל יצחק תחילה להתעסק בקבורה תחילה, על כן מחמת הבושה נתעסק גם הוא בקבורה, אמנם אין לזוז מן קבלת רז"ל, וראיה לדבריהם שהרי כל בני הפלגשים שלח מעל יצחק בעודנו חי ובודאי לא שלח את ישמעאל דאם לא כן איך היה שם בשעת קבורתו, אלא ודאי שעשה תשובה ונתחבר עם יצחק והולוכו לפניו, ועיין בה.

וראיתי עכשיו בהגהות אמרי ברוך בסוף ספר טורי אבן (דכ"ד ע"א) שכתב ליישב תמיהתו על רש"י ז"ל וכה כתב: "יש לומר אף שישמעאל עשה תשובה אין להזכיר השנים אשר הרע בהם לעשות נגד השי"ת". ועיין בספר משכיל לדוד בראשית (כ"ה י"ז) ובדברינו לעיל ודוק היטב.

והנה לפי דרכו טפי של הגאון היה לו להקשות מדברי רש"י על דברי רש"י עצמו, שבפירושו לתורה בראשית (כ"ה י"ז) על הפסוק "ואלה שני חיי ישמעאל מאת שנה ושלושים שנה ושבע שנים ויגוע וימת ויאסף אל עמיו", פירש רש"י ז"ל: "ויגוע, לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים", הרי שרש"י ז"ל כאן נקט שישמעאל צדיק היה.

אבל כל כגון דא לא קשיא כלל שכך דרכו של רש"י ז"ל שבמקום אחד מפרש כשיטה זו דחז"ל, ובמקום אחר בפירושו מפרש כשיטה אחרת כנודע וכמו שכתבו רבים ושלמים, וזו לשון והגאון רבי דוד פארדו ז"ל בספרו משכיל לדוד שמות (ל"ג י"א) כתב: "ושמא כך מצא רש"י בשני מדרשים וכתבן, אף על גב דמי ששנה זו לא שנה זו, שכך דרכו בכמה מקומות בפירושו וכנ"ל בענין יתרו, דזמנין כתב כמאן דאמר יתרו בא קודם מתן תורה, וזימנין כתב כמאן דאמר דבא אחר מתן תורה, וכן בכמה דברים אורחיה בהכי וכמו שכתב הרא"ם גופיה בכמה מקומות עיין עליו, ובס"ד אני מצאתי לרא"ם בזה כבראשית (א' א' ד"ה שאם, וי"ב ה', וי"ח א', ול"ו ה'), שמות (יח א' וד', וט' א', וכ"ג י"ט ד"ה ובג'), ויקרא (ז' ט"ו), במדבר (י' כ"ט, ט"ו ל"ב, ט"ז ד', כ' י"א, וי"ב), דברים (א' א' ו' ה') ועוד.

וראיתי בשפתי חכמים ויקרא (כ"ה כ"ו) כתב: "ולפי פירוש הרא"ם יהיו דברי רש"י סותרים זה את זה, דלעיל פירש כמאן דאמר דברשות קמיירי כמו שפירש הרא"ם, והכא פירש כמאן דאמר חובה, ואף כי הרבה פעמים מצינו שרש"י פירש פעמים כי האי מאן דאמר, ופעמים כי האי מאן דאמר, אף על פי ששניהם סותרים זה את זה - היינו בשני מקומות אבל במקום אחד כי הכא קשה, ושמע מינה דלרא"ם ז"ל גם במקום אחד אומרים שרש"י ז"ל פירש כמאן דאמר זה וכן כמאן דאמר החלוק עליו ודוק.

והגאון המובהק בעל באר שבע ז"ל בספרו צידה לדרך על התורה (פרשת בלק עה"פ ושני נערי עמו דקפ"ז ע"א) כתב: "וידוע מנהגו של רש"י ז"ל בפירושו לתורה שרגיל לפרש במקום אחד אחרי אגדה אחת, ובמקום אחר אחר אגדה אחרת" עכ"ל.

מצאתי שכבר כתב כן חד מתקיפי קמאי מרבותינו בעלי התוספות, מר ניהו הריב"א ז"ל בבאורו על התורה ויקרא פרשת צו על הפסוק ובשר זבח תודת שלמיו (ו' ט"ו, דף ה' סע"ד): "רש"י פירש הכא (פרשת צו) והתם (פרשת ראה) אליבא דתנאי, דבפרשת צו פירש אליבא דבן תימא, ולהלן בפרשת ראה פירש אליבא דרבנן דפליגי עליה" ודוק היטב.

ובן כתבו עוד הגאון רבי אברהם משכיל לאיתן ז"ל בהגהות מצפה איתן עירובין (ל"ח ב'), והגאון רבי יעקב שור ז"ל בהגהות עיתים לבניה שעל ספר העיתים (דף רי"ח אות קע"ב), ובספרו משנת יעקב (דף ד'), והגאון רבי יצחק פאלאג'י ז"ל בספרו אבות הראש ח"א (פ"א סד"ה כי דנה" סע"א) כתב רש"י ז"ל הוא מאסף לכל המחנות, ובמקום אחד מפרש כפי שיטת התרגום, ובמקום אחר מביא מדברי רז"ל במדרש סדר עולם, ואין לתמוה על רש"י ז"ל אם דבריו סותרים ממקום למקום ע"ש, ובספר יד אליהו נדרים (ל"א ב') כתב: "דרכו של רש"י ז"ל בפירושו לתורה לפרש בפסוק אחד פירושים שונים לכל מקום לפי הנראה לו כידוע" ע"ש, ועכשיו עיין בארוכה בחיבורי תורת יעקב (סימן ט') ושם בקונטרס אחרון (ס"ס י"ב דף תתק"ז), ועוד עיין בזה בחיבורי וזאת ליהודה ח"א (דף קכ"ו), ובחיבורי טוב להודות ח"א (סימן י"ז דף נ"ד), ובחיבורי טוב להודות ח"ד (ס"ס ו'), ובחיבורי מנוחת שלום ח"ג (סימן י"ז), ובחיבורי עדות ביעקב ח"ב (סימן א' דף כ"ב), ובחיבורי שם בצלאל (ריש דף רס"ז) וש"נ.

וגדולה מזו מצינו לרש"י ז"ל שכולל וכותב בדבור אחד שתי דעות חז"ל החלוקות זו על זו כידוע, וכה כתב הגאון מהר"י קולון הוא מהרי"ק ז"ל בבאורו לרש"י על התורה (דברים א' ו'): "מחלוקת היא בספרי, ורש"י עשה משני הדעות פירוש אחד" ע"ש, וכן כתב רבינו הלבוש ז"ל בלבוש האורה בראשית (ט"ז ה') ע"ש. ובזה אתי שפיר תמיהת הרמב"ן ז"ל על רש"י ז"ל בראשית (י"ט כ"ד), ועיין בגור אריה שם ודוק, ועיין שפתי חכמים ויקרא (כ"ה כ"ו), וכאן בכללים (אות י"א) ודוק היטב, ונתבארו הדברים בס"ד בארוכה בכללי רש"י על התורה דילן ואכמ"ל.

* * *

סנהדרין (ק"ד א'): ברא מזכי אבא, אבא לא מזכי ברא, דכתיב ואין מידי מציל, אין אברהם מציל את ישמעאל, אין יצחק מציל את עשו".

והגאון המובהק רבי חיים שור ז"ל בספר תורת חיים סנהדרין שם כתב: "ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל. תימה דמאי הצלה קא בעי ישמעאל, והא בבא בתרא (ט"ז ב') אמר רבי יוחנן ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו שנאמר ויקברו אותו וכיון דעשה תשובה לא בעי הצלה דבמקום שבעלי תשובה עומדים אפילו צדיקים גמורים אין יכולין לעמוד, ודוחק לומר דהך דהכא פליגא אדרבי יוחנן דהתם. ועוד כיון דאשכחן תנא דשמו רבי ישמעאל צריך לומר דישמעאל בן אברהם עבד תשובה, דאי לאו הכי לא הוי מסקינן בשמיהא כדאמרינן ביומא (ל"ח

(ב) ושם רשעים ירקב דלא מסקינן בשמייהו". ולהאמור אתי שפיר בפשיטות דאכן מחלוקת גדולה יש בדבר והרבה סוכרים דישמעאל לא עשה תשובה, וכן הוא רוב דעות חז"ל כנ"ל.

ומה שכתב הגאון תורת חיים ז"ל שהרי יש תנא ששמו רבי ישמעאל - זו אינה ראייה כלל, וכבר התוספות ישנים יומא שם כתבו: "ואם תאמר למאן דאמר אין אברהם מציל את ישמעאל ואית ליה שלא עשה ישמעאל תשובה ואיך קראו לצדיק בשמו. ויש לומר דישמעאל הקב"ה קראו כך ומסקינן שפיר בשמיה" עכ"ל, וכן הוא בתוספות הרא"ש שם, ובחידושי הריטב"א יומא שם. [בזמנו של הגאון תורת חיים לא נדפסו ספרי רבותינו הראשונים הללו ז"ל ולכן לא ראה דבריהם ז"ל].

ומפורש בתוספות שמה שחשב הגאון תורת חיים ז"ל שדוחק לומר דהסוגיא דסנהדרין אינה סוכרת שישמעאל חזר בתשובה - התוספות אחזו לאמת דאכן פליגי, ולהיהיא דסנהדרין ישמעאל לא חזר בתשובה, ותו תירצו דמישמעאל אין ראייה כיון שהקב"ה עצמו קראו בשם זה, ועוד עיין בזה בספר פני יהושע ובספר הפלאה כתובות (ק"ד ב) וגם לדברי קדשם אין ראייה מהשם ישמעאל וא"ש ודוק.

גם מה שכתב הגאון תורת חיים דבמקום שבעלי תשובה עומדים אפילו צדיקים גמורים אין יכולין לעמוד, לכאורה תמוה, שכתב דבר זה אליבא דרבי יוחנן שאמר שישמעאל חזר בתשובה כמפורש בדבריו, והרי האמורא רבי יוחנן לית ליה הא, ודעת רבי יוחנן שצדיק גדול מבעל תשובה כמפורש בכרכות (ל"ד ב) וכנ"ל וצ"ב.

ד. בענין כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה

בראשית (כ"א י"ב): "ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, כי ביצחק יקרא לך זרע".

ופירש רש"י ז"ל: "שמע בקולה בקול רוח הקודש שבה למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות".

וראיתי לחד מן קמאי תלמיד חבר לריב"ש ז"ל, מר ניהו רבינו משה גבאי ז"ל, בספרו "עבד שלמה" על פירושו רש"י לתורה שם שכה כתב: "תימה איך יהיה אברהם אבינו ע"ה טפל לשרה, שהוא האיר עיני העולם להכיר הבורא יתברך, והכתוב מעיד עליו שראה במחזה (בראשית ט"ו א'), ובמראות האלהים (בראשית י"ב ז', י"ז א', י"ח א') וכתוב עליו כי נביא הוא (שם כ' ז'), ולפי זה איך יהיה אברהם טפל לשרה בנביאות והיכן מצינו ששרה התנבאה או נקראת נביאה.

ויש לומר כי אברהם טפל בנביאות זה בלבד, רצוני לומר במה שאמרה "גרש את האמה", כי יתכן שהתנבאה שרה שאם יתמיד ישמעאל להיות מצחק ילמד יצחק ממעשיו, והשי"ת גילה זה לשרה ולא לאברהם, אמנם בלי ספק בנבואות אחרות אברהם אבינו היה עיקר".

והנה צדקו דבריו שלא מצאנו ששרה התנבאה לאחרים, או שנקראת נביאה, אבל היה לו להזכיר דברי רז"ל במגילה (י"ד א') וסנהדרין (ס"ט א') שיסכה זו שרה שהיתה סוכה ברוח הקודש, והביא הדברים רש"י בראשית (י"א כ"ט), וצ"ב, ועיין לרבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה בראשית (י"ח ט"ו) ושמות (ט"ו כ'), ולגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל בספרו בית האוצר (כלל ק"ב) ודוק.

והגאון הנצי"ב ז"ל בהעמק דבר בראשית (כ"ג א') כתב: "יש להתבונן כמה שאמרו שאברהם היה טפל לשרה בנביאות. ואין זה אלא תימה האדם הגדול אשר דיבר עמו ה' כמה פעמים יהיה טפל לשרה שלא דיבר עמה ה' כי אם דיבור אחד "לא כי צחקת". ומפרשים במדרש בראשית רבה (פס"ד ס"ז) שהוא דבר ה'.

אלא הכונה שהיה אברהם טפל ברוח הקודש. שהרי שני דברים הם, רוח הקודש הוא מה שאדם מתבודד ומשרה עליו רוח הקודש ויודע מה שרואה אמנם לא דיבר עמו ה'. ונבואה הוא בחינה גדולה ורבה מזה כמו שביארנו. ורוד המלך ע"ה זכה לשניהם ואמר רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני, היינו רוח ה' הוא רוח הקודש המופיע על דבר עצמו, וגם מלתו על לשוני שהיא נבואה ממש.

ו**אברהם** בנבואה היה גדול משרה. אבל ברוח הקודש היתה שרה מצוינת יותר מאברהם אבינו. והסיבה לזה הוא משני טעמים. הראשון שאברהם בצדקו היה מנהיג העולם ומדריכם לעבודת ה' וכמו שכתוב נשיא אלהים, ומי שעסקו עם המון רבה אינו יכול להתבודד כל כך מה שאין שרה היתה יושבת באהלה בקדושה וטהרה ועיין מה שכתב בזה הגאון חתם סופר בהקדמתו ליו"ד, דברים ראויים אליו ז"ל.

וה**שני** דאין רוח הקודש חל אלא מתוך שמחה של מצוה, ושרה זה צדקתה להפליא שהיתה באמונתה בכטחון חזק מאד נעלה כמו שמבואר במדרש בראשית רבה (פמ"א ס"ב) שאמרה שרה לאברהם אבינו אתה בהבטחה ואני באמונה, ומי שבא מכח הבטחה ידוע מאמרם ז"ל אין הבטחה לצדיקים בעולם הזה שמה יגרום החטא. מה שאין כן שרה שהיתה חזקה באמונתה בלי שום הבטחה על כן לא נתעצבה בכל ימי חייה והיתה שקועה ברוח הקודש" ודוק היטב.

ו**כבר** כתבתי עוד בענין זה במקומו בס"ד ועוד חזון למועד לשנות פרק זה בעזר האל החונן דעת וחיים.

ה. בענין מנין תיבות "את" בפרשת העקידה

בראשית (כ"ב א'): "ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני, ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המריה והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך".

ו**ראיתי** לגאון הגדול רבי חיים י"י וויץ ז"ל [תלמידו המובהק של הגאון מנחת חינוך ז"ל] בספרו היקר ליקוטי חיים על התורה שם שכה כתב: "ראיתי בפרשת העקידה יש שם כ"ו פעמים תיבת "את", וידוע שכל את ריבוי הוא עיין פסחים (כ"ב ב') אם כן כאן בפרשה אחת עשרים ושש "אתין" מה נדרוש בהן.

ו**נראה** לי דרמזה לנו התורה הקדושה למה שכתוב שם: בי נשבעתי נאם ה' כי ברך אברכה והרבה ארבה את זרעך ע"ש, ורמז לנו בפסוקים אלו כי כמנין שם הויה שהוא בגימטריא כ"ו, כן תהיה ברכת הריבוי של הבנים שלך, ואין דבר שאינו נרמז בתורתנו הקדושה, ויהיה רצון מלפניו שיראנו נפלאות בתורתו".

והנה דפח"ח, אבל תמה אני על עצמי, ואיני יודע לכוין החשבון שמנתי וספרתי תיבות "את" בפרשת העקידה, וראיתי שאין עשרים ושש פעם תיבת "את", אלא יש עשרים ושבע פעמים תיבות "את", ואם נמנה רק "את" ולא תיבת "ו" את בלא ו' החיבור, אזי יש עשרים וחמש את בלבד, צא וכדוק, וצ"ע החשבון.

ו. יצחק אבינו

בראשית (כ"ב י"א): "ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם אברהם ויאמר הנני וגו', ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים".

ומבואר באר היטב שלאברהם אבינו ע"ה היה עסק עם מלאכים ודברו עמו. [וכן שם (י"ח ב'): "וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו" וגו', ובתרגום המיוחס ליונתן: "וזקף עיניו וחמא והא תלתא מלאכין בדמות גוברין קיימין קומוי"].

ובזאת מצינו אצל יעקב אבינו ע"ה, ככתוב בספר בראשית (כ"ח י"ב): "ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו", ושם (ל"א י"א): "ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ואמר הנני", ועוד שם (ל"ב ב'): "ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים, ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנים, וישלח יעקב מלאכים [מלאכים ממש, רש"י] לפניו אל עשו אחיו ארצה שער שדה אדום", ושם (שם כ"ח): "ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר וגו', ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים [מלאכים, ת"י] ועם אנשים ותוכל".

ובס"ד נתעוררתי דאכן כן הוא שאברהם אבינו ע"ה ויעקב אבינו ע"ה היה להם עסק ודיבור עם מלאכי שמים, אבל גבי יצחק אבינו ע"ה לא מצינו במקראות זכר לזה שהיה לו עסק עם מלאכים והיה מדבר עמם, ולענ"ד הדבר אומר דרשני וצריך טעם.

ואמרתי בס"ד בדרך אפשר אם יוכשר, שהנה כה לימדנו רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל בהלכות יסודי התורה (פ"ב ה"ז): "שינוי שמות המלאכים על שם מעלתם הוא, ולפיכך נקראים חיות הקדש, והם למעלה מן הכל, ואופנים, ואראלים, וחשמלים, ושרפים, ומלאכים, ואלהים ובני אלהים, וכרובים, ואישים, כל אלו עשרה השמות שנקראו בהן המלאכים על שם עשר מעלות שלהן הן, ומעלה שאין למעלה ממנה אלא מעלת האל ברוך הוא היא מעלת הצורה שנקראת חיות, לפיכך נאמר בנבואה שהן תחת כסא הכבוד, ומעלה עשירית היא מעלת הצורה שנקראת אישים, והם המלאכים המדברים עם הנביאים ונראים להם במראה הנבואה, לפיכך נקראו אישים שמעלתם קרובה למעלת דעת בני אדם" עכ"ל.

ולפי זה שהתגלות הנבואה לנביא, היא על ידי מלאך הנקרא "אישים", שהיא המדרגה היותר נמוכה של המלאכים והיא קרובה למעלת דעת בני אדם כנ"ל, והרי יצחק אבינו בעקידה הגיע למדרגות רמות ונשאות, שזכה לתחיית המתים, והוה בגדר קץ חי אותיות יצחק, ואז זכה לראות לקב"ה וחדרי המרכבה, כדרשתם במדרש תנחומא הקדום (פרשת תולדות סכ"ב), וגם מצאתי לגאון רבי יונתן אייבשיץ ז"ל בספרו תפארת יהונתן בראשית (כ"ו ב') שכתב: "יצחק אבינו לאחר

עקידה נזדכך כעין תחיית המתים ונזדכך כמו מלאך ע"ש, ולמי אשר כל אלה לו איך יאות שמלאך אישים ידבר אתו, ולגבי דידיה הוי כעין גריעותא גבי דידיה וירידה בקודש, ולכך לא מצינו שיצחק אבינו היה לו עסק עם מלאכים.

אבל אחר כך ראיתי שיש לעיין בתירוץ זה, שהרי מקרא מלא בספר בראשית (כ"ו א'): "ויהי רעב בארץ מלכד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם, וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה, וירא אליו ה', ויאמר אל תרד מצרימה שכון בארץ אשר אמר אליך", הרי שהשי"ת התגלה אל יצחק ודיבר עמו, ולפי הרמב"ם ז"ל התגלות הנבואה לנביא היא על ידי המלאך הנקרא "אישים" ועיין.

וצריך לחלק בין דיבור כשמלאך מדבר, ודיבור השי"ת עצמו, ועיין בדברי אור החיים שהבאתי בחיבורי הנכחי, וכעת לא ראיתי מי שדיבר בזה ורשמתי למזכרת.

[ואף על גב שלכאורה אין מוכרח הוא שהנאמר באברהם ויעקב, ייאמר גם ביצחק, מכל מקום מצאתי סעד וסייעתא שאכן יש לדקדק באופן הנ"ל, וכדכתב אמה"ג שליט"א, והוא מדברות רז"ל במדרש בראשית רבה (פפ"ד ס"ד): "אמר רבי חוניה אברהם היה מגייר את האנשים, ושרה מגיירת את הנשים, ומה תלמוד לומר אשר עשו, אלא מלמד שהיה אברהם אבינו מכניסן לתוך ביתו ומאכילן ומשקן ומקרבן, ומכניסן תחת כנפי השכינה, יעקב גייר גיורים דכתיב ויאמר יעקב אל ביתו וגו' ויתנו אל יעקב וגו'. ביצחק לא שמענו, והיכן שמענו, רבי יצחק ותני לה משום רבי הושעיא רבה בשם רבי יהודה בר סימון כאן כתיב וישב יעקב בארץ מגורי אביו מאי מגורי אביו מגיורי אביו", ע"כ. ותקשי לך ומי תקע לכפינו שמה שמצינו באברהם וביעקב שגיירו גיורים, מחייב שגם יצחק היה מגייר גיורים, ואימא הא כדאיתא והא כדאיתא, אלא שמע מינה כנ"ל, שכל שלשת האבות שווים.

אך יש לדחות דשאני התם, כיון שלגייר גיורים להכניסם תחת כנפי השכינה היא מצוה רבה, ונאמר באברהם בספר בראשית (י"ה י"ט) "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט", אם כן מסתברא להו לחז"ל שכמו שאברהם גייר גיורים, כמו כן גם יצחק עשה כן, וכמו שמצינו ביעקב שהלך בזה בדרכי אברהם זקנו, ולכך הקשו "ביצחק לא שמענו והיכן שמענו" וכו'. אבל דבר שאין בו מצוה כמו דיבור עם המלאכים מנלן לומר כן. ומכל מקום זכר לדבר יש לכך במדרש הנ"ל.

ועוד עיין במדרש בראשית רבה (פ"א סט"ו): "בכל מקום הוא מקדים אברהם ליעקב ויעקב, ובמקום אחד הוא אומר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור, מלמד ששלשתן שקולין זה כזה", ודוק. עמנואל].

ז. בענין ויאמר אברהם אברהם

בראשית (כ"ב י"א): "ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר אברהם אברהם, ויאמר הנני".
ובמדרש בראשית רבה שם (פנ"ו ס"ז): "אברהם אברהם, יעקב יעקב, משה משה, שמואל שמואל.

תני רבי חייא לשון חיבה לשון זרוז, ופירש בעץ יוסף שם: "כלומר קריאת השם בכפל הוא לשון חיבה, וכן הוא לשון זירוז שלא ימהר לשוחטו" ע"כ, ובלומדי המדרש תמהתי ומדוע לא נזכר יצחק יצחק, כמו אברהם אברהם ויעקב יעקב, אטו גביה דידיה לא שייך חיבה ועיין שבת (פ"ח ב'), ושמא ואולי כי יצחק מידתו דין וגבורה, ולכך לא נכפל שמו, וצע"ע.

ועוד במדרש שם: "רבי אליעזר בן יעקב אמר לו ולדורות, אין דור שאין בו כאברהם, ואין דור שאין בו כיעקב, ואין דור שאין בו כמשה, ואין דור שאין בו כשמואל", וכן הוא במדרש שמואל (פ"ט ס"ח).

ופירש בעץ יוסף שם: "לו ולדורות, כלומר כפל השמות חד לגופיה וחד לרמוז כי ימצא עוד דוגמתו לדורות להגין בזכותו על העולם, ועל זה אמר אין לך דור שאין בו כאברהם, וכן אין דור שאין בו כיעקב וכו', כי כל הארבעה שנכפלו שמותם לרמוז שיהיה בדוגמתן גם לדורות", וכן בפירושו מהרז"ו שם כתב: "כפל השם מורה שיצאו ממנו עוד כיוצא בו".

ושם במדרש בראשית רבה (פע"ד ס"ג): "רבי אלעזר בן יעקב אמר לו ולדורותיו, אין דור שאין בו כאברהם, ואין דור שאין בו כיעקב, ואין דור שאין בו כשמואל", וכאן נשמט משה, וראיתי בילקוט שמעוני בראשית (רמז ק"ל) הגירסה: "אין דור שאין בו כאברהם, ואין דור שאין בו כיעקב, ואין דור שאין בו כמשה", ושם נשמט שמואל.

שוב מצאתי בילקוט שמעוני שמואל א' (רמז צ"ז) שכך אמרו שם: "רבי אליעזר אומר אחד לו ואחד לדור, אין לך דור שאין בו כאברהם, ואין לך דור שאין בו כיעקב, ואין לך דור שאין בו כמשה, ואין לך דור שאין בו כשמואל", הרי שכאן הזכירו גם יצחק, ולא אדע מה אידון בה, ואולי טעות הדפוס, ולא ראיתי למפרשי ומגיהי מדרש בראשית רבה דלעיל שהרגישו בדברי הילקוט שמעוני דשמואל הנ"ל.

ובה כתב מהרז"ו ז"ל בשער הגלגולים (הקדמה ב'): "ענין זה שהוא גלגול בחיים, נקרא אצל החכמים סוד העיבור וכו', ולפעמים כל כך יתוקן נפש האדם עד שיוכה להשיג נפש איזה צדיק, ואחר כך ישיג בחינת רוח ממש של איזה צדיק אחד מעולה מכולם, עד שיוכל להיות שישגי רוחו של אברהם אבינו ע"ה, וזהו סוד מה שאמרו רז"ל במדרשים, ובפרט במדרש שמואל, אין לך דור שאין בו כאברהם אבינו ע"ה, וכיעקב, ומשה ושמואל וכו'. עש"ב, ועיין בזה לכהן הגדול מאחיו רבינו מאיר שמחה הכהן ז"ל בספרו אור שמח הלכות תשובה (פ"ד ה"ד) ודוק היטב ואכמ"ל.

הרי שגם מהרז"ו ז"ל הזכיר ליצחק, וכן הוא בספר עבודת ישראל (פרשת אחרי ד"ק רע"ב), ובספר שפתי צדיק ויקרא (בליקוטי תהלים בסוף הספר אות ח'), וצ"ב שהרי במקראות בתנ"ך לא מצינו שיצחק אבינו נקרא יצחק יצחק וצ"ב.

עוד מצאתי לגאון אדמו"ר רבי צדוק הכהן מלובלין ז"ל בספרו פרי צדיק דברים (לערב יום הכפורים ס"ס ד' דק"ע"ב) שכתב: "איתא אין דור שאין בו כאברהם ואין דור שאין בו כיעקב. ובתנא דבי אליהו רבה אין דור שאין בו כאברהם יצחק ויעקב" עכ"ל, ועיין שם מה שכתב בביאור המאמר הזה.

אלא שבעניויתי לפי שעה נעלם ממני היכן אמרו כן במדרש תנא דבי אליהו, ורק ראיתי שם בתנא דבי אליהו רבה (פרק ו') שאמרו: "הקב"ה זוכר ומשבח מעשה הצדיקים והכשרים וטופח שתי ידיו זו על גב זו ואמר למה לא נתמלא כל העולם כאברהם יצחק ויעקב וכמשה ודוד" ואולי מכאן למד, וצ"ב.

והנה רבינו הרמב"ם ז"ל בחיבורו הגדול הלכות תשובה (פ"ה ה"ב) כתב: "כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו, או רשע כירבעם", והנה אנן קיימא לן שאין אות בדברי הרמב"ם ז"ל שאין לה מקור בדברות חז"ל בתלמודים ובמדרשים כדכתיבנא ואיתנא בס"ד מפי סופרים וספרים בהרבה מקומות בחיבוריי עיין ברית יעקב (דף קנ"ב, ודף רכ"ה, ודף רס"ח), ובחיבורי זכות יצחק ח"ב (דף פ"ג, ודף ר"ח) ובכל המצויין בחיבורי תרנן לשוני (דף קע"ו), ולפי שעה לא ראיתי מי שציין מקור לדברי הרמב"ם ז"ל הללו שכל אדם יכול להיות צדיק כמשה, ואולי מדברות רז"ל במדרש הנ"ל "שאיין דור שאיין בו כמשה", יצא לו לרמב"ם ז"ל כתב שכל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה, ועיין.

וראיתי לרבינו יצחק אברבנאל ז"ל בפירושו לספר שמואל א' (פרק ג') שכה כתב: "אמרו שם במדרש שמואל מאמר עצום מאד, רבי אליעזר בן יעקב אומר אין דור שאיין בו כאברהם, אין דור שאיין בו כיעקב, אין דור שאיין בו כמשה, אין דור שאיין בו כשמואל, ולזה נאמר אברהם אברהם, יעקב יעקב, משה משה, שמואל שמואל, רצו לומר שעל כן נכפלו שמותיהן להעיר שתמיד בכל דור יהיו כמותם, ואין ראוי שיודו זה במעלת נבואתם, כי כבר אמרה תורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, כי אם בהיותם מגינים על דורם כל אחד בערך דורו כאומרם יפתח בדורו כשמואל בדורו" ודוק היטב.

ח. בענין איל אחר נאחו בסבך

תש"ע.

בראשית (כ"ב י"ג): "וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחו בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעלה תחת בנו".

וראיתי במסכת אבות דרבי נתן (פ"א ה"ח): "שור שהעלה אדם הראשון, ופר שהעלה נח, ואיל שהעלה אברהם אבינו תחת בנו על גבי המזבח, כולם קרנותיהן קודמות לפרסותיהן, שנאמר וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחו".

ונתעוררתי בס"ד לכאורה אינו מובן איך לומדים מפסוק זה ד"וירא והנה איל אחר נאחו" שקרנותיו קדמו לפרסותיו.

והנה הרב המפרש בנין יהושע שם: "איל שהעלה אברהם אבינו קרנותיו קודמין, משום שנברא גם כן בערב שבת כדאיתא בפ"ה ה"ה, וכל מעשה בראשית בקומתן נבראו כדלעיל, ובזה מדויק איל אחר לכאורה תיבת אחר מיותר, אלא להורות שהיה משונה בכריאה משאר אילים".

ונראה שהוא ז"ל מפרש שדרשה זו נדרשה **מיתורא** דקרא דתיבת אחר מיותרת ולכן דרשינן כנ"ל, ואני בענייני מבין דלא מיתורא דקרא קא דריש, אלא שכאילו אות ח' בתיבת אחר אינה מנוקדת בפתח כלפנינו, אלא האות ח' מנוקדת בצירה, ורז"ל בדרשתם זו הבינו שהכוונה איל **אחר ושונה** משאר אלים, והשינוי שנשתנה מאחרים שהיו קרנותיו קודמים לפרסותיו ודוק. [וייתכן שהרב בנין יהושע ז"ל גם לזה נתכוין, וראה כי תיבות הפסוק "וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו", עולים בגימטריא "מלמד אך קרנתיו קדמו" ודוק].

ובדברי מסכת אבות דרבי נתן הנ"ל צריך עוד להבין היכן מצינו שנח הקריב פר, והרי הקריב מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור, ותו מנין זה שהיה קרנותיו קודמות לפרסותיו, שהרי גבי אברהם הביאו ראייה מקרא, ובנח מנא לן הא, וצ"ב.

וראיתי בספר פנים יפות ויקרא (א' ב'): "אדם כי יקריב מכם קרבן וגו', פירש רש"י אדם למה נאמר מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל עכ"ל, ונראה לפרש מה שהקיש הכתוב לאדם הראשון שלא הקריב מן הגזל, ומסיים ואם עשה כן ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס שקרניו קודמים לפרסותיו, וצריך להבין למה הוא טוב יותר מקרבן של אדם הראשון שהיה גם כן שלו.

ונראה לפרש על דרך שאמרו באבות (פ"ג מ"ז) תן לו משלו, והנה אדם הראשון שהקריב שור הראשון אשר לא עמל בו ולא גידלו, ידע בודאי שהוא נותן לשי"ת מה שנתן לו, ולא יכול היה לומר כחי ועוצם ידי, כן צריך כל אדם להאמין כי אין המקריב משל עצמו אלא שהוא של השי"ת, ובזה אתי שפיר מה שאמרו קרנתיו קודמין לפרסותיו, רצונם לומר שנברא בגדולו, כמו שאמרו במסכת ראש השנה (י"א א') בקומתן נבראו, וזה הוא שקרניו היו גדולים כבר בשעת הבריאה, ולא היה לאדם טרחה גדולה.

ובזה אתי שפיר מה שדימו אותו לאדם הראשון, ולא דימו אותו לנח שגם הוא הקריב משלו כדכתיב בבראשית (ט' י"ט) ויחל נח איש האדמה, ופירש רש"י אדוני האדמה וכו' ולפי מה שכתבתי אתי שפיר דכנח היה שייך טרחת גידולו שגידל אותם בהיותם בתיבה, לכך מייתי אדם שנברא בקומתו כנ"ל, ואם עושה כן הוא טוב יותר מקרבן אדם הראשון, מפני שאדם לא היה לו מקום לטעות כנ"ל, אבל המקריב קרבן ומבין בשכלו שאינו שלו אלא של השי"ת הוא מובחר יותר, והיינו דכתיב בתהלים (ס"ט ל"ב) ותיטב לה' משור פר וגו', ובחסד השי"ת נחשב לו כאילו הקריב משל עצמו,

ויש להתבונן שכאן במסכת אבות דרבי נתן אמרו שגם קרבנו של נח היה פר שקרנותיו קדמו לפרסותיו כמו גבי אדם הראשון ופירש הפנים יפות דהיינו שנברא ובגדולו, שקרניו היו גדולים כבר בשעת הבריאה, ולא היה לאדם טרחה גדולה, לפי זה בקרבן זה דנח גם כן לא היה טורח ועיין.

תדפיס מספר שנות חיים כת"י - ענייני אריכות ימים

סימן ה

ליקוטים וידיעות בעניני אריכות ימים

א.

(תהלים צ"ט ו') משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו, הוי מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל וגו'.

אמר רבי לוי, משל למה הדבר דומה למלך ששכר פועלין למלאכתו, עם שהן עושין נטל המלך אחד מהן וטייל עמו, לערב באו הפועלין ליטול שכרן, בא אותו פועל שטייל עם המלך ליטול עמהן שכרו, ושמא יכול המלך לומר לו אתה לא עשית עמהם אלא שתי שעות טול כפי מה שעשית, אף הוא יכול לומר למלך אלולי אתה שבטלתי וטילתי עמך היה שכרי מרובה, וכך הקב"ה יתברך שמו, המלך זה הקב"ה, והפועלין אלו עמלי התורה, מי שיגע בתורה חמשים שנה, ומי שיגע בתורה עשרים או שלשים, יכול לומר אלולי שסלקתי הייתי עוסק בתורה, לפיכך אמר שלמה אם מעט ואם הרבה יאכל שמתן שכרן שוה" עכ"ל. ועיין בהגהות יפה עינים ברכות (ה' ב' ד"ה אחד) ע"ש.

ב.

כתב רבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה שמות (ר"פ כי תשא): "כתיב יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה", שלמה המלך ע"ה למדנו בכתוב הזה כי שנות האדם מתארכים או מתקצרים לפי הזכות והעונש, וזה בדרך נס נסתר.

וידוע שהנסים כלם נחלקים לשני חלקים: יש נסים מפורסמים ויש נסים נסתרים, המפורסמים הם אותות והמופתים הגדולים אשר נעשו לעיני העמים, כאותות של מצרים

מדרש תנחומא (פרשת כי תשא ס"ג): "פתח רבי תנחומא בר אבא, מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל, והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון (קהלת ה' י"א), אמרו לו לשלמה אילו אחר אמר הפסוק הזה היינו שוחקין עליו, אתה שכתוב בך ויחכם מכל האדם (מלכים א' ה' י"א) תאמר מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל, אין הדבר כך, שכל מי שהוא רעב אכל קימעא שנתו מתנדדת ממנו, אכל הרבה שנתו מתוקה.

אמר להם איני מדבר אלא בצדיקים ובעמלי תורה, כיצד אדם שכל שנותיו שלשים שנה, ומעשר שנים ואילך הוא עמל בתורה ובמצוות ומת לשלשים שנה, ואדם אחד חי שמונים שנה, ומעשר שנים ואילך עמל בתורה ובמצוות עד שמת, אתה אומר הואיל ולא יגע הראשון אלא עשרים שנה בתורה, וזה יגע שבעים שנה שהקב"ה מרבה לזה שכר יותר ממי שעסק בתורה עשרים שנה, לפיכך אני אומר אם מעט ואם הרבה יאכל, שיכול בן עשרים שנה לומר לפני הקב"ה אלולי שסלקתי מן העולם בחצי ימי, הייתי מאריך שנים ומרבה בתורה ובמצוות, לפיכך אני אומר אם מעט ואם הרבה יאכל, שמתן שכרו של זה כמתן שכרו של זה, תדע אמר רבי חנינא שהרי משה שימש את ישראל במצרים ובמדבר ארבעים שנה וחי מאה ועשרים שנה, ושמואל כל ימי חייו שנים וחמשים, וסבל משאן וטרחן של ישראל, ושקלן הכתוב כאחד שנאמר

רשע, נוכל לומר שאינו צדיק גמור ואינו רשע גמור, ואם אולי יהיה זה הנה זה לתת להם גמול כמעשה ידיהם לעולם הבא כדי להאדיר השכר לצדיק, ולהגדיל העונש לרשע, ובין כך ובין כך אין התוספת והקיצור אלא נס גמור, כי קיצור הימים קודם הנגזר ותוספת הימים על הנגזר, אין זה כי אם נס גמור, והוא הנסתר מעיני הבריות שאינם רואים בזה אלא מנהגו של עולם וטבעו, והענין הזה הוא יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו ע"ה עד שיאמין שכל דברינו ומקרינו כולם נסים נסתרים, אין להם טבע ומנהגו של עולם לא ליחידים ולא לרבים, אבל בעשותו המצוה יצליחנו שכרו, ובעשותו העברה יכריחנו עונשו, וזהו ענין יעוד התורה בברכות וקללות, שאין לך כל יחיד ויחיד בישראל שלא יארעו לו בכל יום נסים נסתרים והוא אינו יודע, וכן דרשו רז"ל אין בעל הנס מכיר בניסו עכ"ל.

וכתב הראב"ע ז"ל שמות (כ"ג כ"ו): "ידענו, כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע, שיכול לחיות כפי רוב החום והליחה התולדתית, לא אש זרה וליחה נכרית, כי היא הפך התולדת, והדבק בשי"ת יחזק החום והליחה בכח הנשמה, ואז יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב. וכן כתוב יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה. וכתוב בחצי ימיו יעזבנו. וכתוב כי אם ה' יגפנו או יומו יבא. והנה המת במלחמה או במגפה, לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדת החום והליחה, כי מחוץ באו לו מקרים, והנה השי"ת שדבק בו יצילנו מכולם, ובתורה פן ימות במלחמה. ואמר שלמה למה תמות בלא עתך" ועיין לו עוד בפירושו לדברים (ל"ב מ"ז) ע"ש.

ג.

שבת (ק"ה ב'): "אמר רב חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל המתעצל בהספדו של חכם

בעשר מכות ובקריעת ים סוף, וירידת המן והשלו, והוצאת המים מן הצור, המשנים טבעו ומנהגו של עולם. הנסתרים הם המעשים והמקרים שאירעו לאבות אברהם יצחק ויעקב, כמלחמת אברהם עם המלכים ההם ונצוחו והתגברותו עליהם, כי אף על פי שנראה כדרך מנהגו של עולם הכל היה נס נסתר.

ובן תוספת ימי הצדיקים, וקיצור ימי הרשעים הכל נס נסתר, ועל זה אמר שלמה: "יראת ה' תוסיף ימים", לפי שבדרך הטבע הדאגה והיראה מחלישין כח האדם ומקריבים ימי מיתתו, ואמר שלמה כי מי שיש בו "יראת ה'" ודואג על עונותיו יאריכו ימיו, והנה זה נס נסתר. ואמר "ושנות רשעים תקצרנה", לפי שהתענוגים מרחיבין לבו של אדם בדרך הטבע וממשיכין ומאריכין ימיו, על כן יאמר הרשע המתעדן והנמשך אחר תענוגי הגוף לא יועילו לו תענוגיו כי תקצרנה שנותיו, וגם זה נס נסתר.

ולמדך הכתוב הזה שאין אריכות ימים וקצורם תלוי אלא לפי הזכות והעונש, וכענין שדרשו רז"ל במסכת יומא (ט' א') כי בבית ראשון לא שמשו אלא י"ח כהנים גדולים ובבית שני שמשו שלוש מאות כהנים גדולים, והיה זה לפי שהכהנים בבית ראשון היו צדיקים גמורים והאריכו ימים, והכהנים שבבית שני קלקלו מעשיהם ולא האריכו ימים, ועל כן היו מרובים כל כך.

והנה הכתוב הזה אינו דין נחתך שהצדיק יאריכו ימיו והרשע יקצרון ימיו, שהרי אנחנו רואין רשעים מאריכין חיים וצדיקים מתים בקוצר ימים, אבל הכתוב הזה מבאר פעולות השי"ת ורצונו לעתים שהוא מאריך ימי הצדיק כמו שהאריך לחזקיה, ומקצר ימי הרשע כמו שעשה לבן הדד מלך ארם. ואם אינו מאריך ימים לכל צדיק, ואינו מקצר ימי כל

וברש"י, ובעירובין (נ"ה ב') יושבי וכו' חייהם אינם חיים וכו' כיושבי קברות, ופירש רש"י כמתים לפי שמחוסרין הנאה ולוקין וכו', וברש"י (שבת ק"ה סע"ב) כשמבלה ימיו בטוב חשוב אריכות ימים, ובעבודה זרה (ה' סע"א) ארבעה חשובים כמתים וכו', ובירושלמי כתובות (פ"ב ה"ג) אין ארצות החיים אלא צור וחברותיה תמן זולא תמן שובעא, ובאבות דרבי נתן (ס"פ כ"ה) חשיב בכלל חייהם אינם חיים הדר בעליה, ונראה לפי שאמרו (עירובין נ"ו א') דמעלות ומורדות מזקינין ומקצרין החיים.

והחיים שהם חיים, הם אדרבה מאריכין החיים כמו שנאמר (משלי ג' ב') אורך ימים ושנות חיים, על ידי שנות חיים יש אורך ימים גם כן, וכשנגזר על אדם מיתה רח"ל, והקב"ה לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו וגו', ניצול ממיטה גמורה על ידי הצער ושאיין לו מנוחה דלא נקרא חיים [ועל דרך שאמרו (פסחים ק"ח א') דגובה חובתו של אדם בטובתו], עד שישוב אל ה' ומחיי חיים יתן לו חיים ארוכים.

ונראה דגם בכלל שני החיים הקצובים לאדם אין עולים לחשבון הימים של צער שאינן בכלל חיים, והשי"ת שקוצב חיים לכל חי, היינו מה שנקרא חיים והוא היודע צירוף עתיו ורגעיו אותם שהוא נקרא חי בהם שחיו חיים, ואותן לבד הם העולין ומצטרפין לחשבון שני חייו.

ואין הכוונה בשלוח גופנית לבד ולהתענג בחמודות עולם הזה, דזה ודאי אינו חיים, ולא דיברה תורה במתים אותם שבחייהם קרוים מתים (ברכות י"ח ב'), ובתמיד (ל"ב א') מה יעשה אדם ויחיה ימית את עצמו, מה יעשה אדם וימות יחיה את עצמו, ואין נקרא חי אלא הדבוק בשי"ת כמו שנאמר (דברים ד' ד') ואתם הדבקים וגו' חיים כולכם, ואין נקרא חי אלא

אינו מאריך ימים, מידה כנגד מידה, שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה. איתביה רבי חייא בר אבא לרבי יוחנן ועבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע. אמר ליה בבלאי - ימים האריכו שנים לא האריכו, אלא מעתה למען ירבו ימיכם יומי בניכם ימים ולא שנים, ברכה שאני".

ופירש רש"י ז"ל: "ימים האריכו שכלו ימיהם בטוב, דחשיב אריכות ימים, כדאמרינן ביומא (ע"א א') כי אורך ימים ושנות חיים יוסיפו, וכי יש לך שנים של חיים ושנים שאינם של חיים אמר רבי אלעזר אלו שנותיו של אדם שמתהפכות עליו מרעה לטובה".

ומהרש"א ז"ל שבת שם כתב: "הכי קאמר הכא ימים האריכו, דהיינו שחיו הרבה שנים, אלא שבאותן שנים לא היה להם טובה, וכאילו הוו מתים, והיינו דשנים לא האריכו, שלא היה להם שנות חיים להתהפך להם מרעה לטובה להיות חי מתוך מיתה".

ובספר כתב סופר בראשית (מ"ז ח') כתב: "כמה פעמים זקנה קופצת על האדם שלא בעונתו, כשיסורים באים עליו צרות על גבי צרות, וההיפך כשמבלה בטוב שנותיו מאריך ימים, ולכן כתיב בספר דברים (כ"ב ז') ייטב לך והארכת ימים".

ובתב הגאון אדמו"ר רבי צדוק הכהן מלובלין ז"ל בספרו דברי סופרים (אות ו'): "חיים, אין נקרא חיים אלא כשיש לו מנוחה שמרגיש בחיים, ולא בעל יסורין השרוי בצער, וכמו שאמרו (פסחים ק"ג ב') שלושה חייהם אינן חיים וכו', ופירש רשב"ם שמקפיד תדיר אין חייו חיים שאין לו מנוחה, ובביצה (ל"ב ב') שלושה חייהם אינם חיים וכו', גם כן ביסורין וצער תדירי ע"ש, וביומא (ע"א סע"א) שנים של חיים ושנים שאינם של חיים אלו וכו' עיין שם

שסגולתה הצלחת עולם הזה, ואין העבירות שעושים מונעים סגולת המצוה והצלחתה.

ובל זה בבחינת מצות עשה, ובמצות לא תעשה יהיה הדבר כן, יש עבירות שפורענותם לעולם הבא, ויש שפורענותם יסורין באריכות הזמן, ויש שפורענותם ברחמנות, ויש באכזריות, והלא תמצא כמה רשעים שעברו על הכריתות ולא נכרתו הגם שעמדו בתוקף הרשע עד שעברו זמן הכריתה, אלא ודאי שיש שמשתלם עליה בעולם הזה ויש שמשתלם עליה לעולם הבא. ודבר ידוע הוא שיותר יפעל הפחד בלב בני אדם מוסר המשתלם בעולם הזה להיותו נגלה - מעונש הנסתר" עכ"ל.

ויש לדעת דאם כן הוא, מדוע אכן גילתה התורה וכתבה במפורש במצוות כיבוד אב ואם, ושילוח הקן, וצידוק המשקלות והמאזנים, שסגולת מצוות אלו אריכות ימים, ועיין.

ועוד מפורש בדברי האור החיים הקדוש, שאם אדם יעשה המצוה שסגולתה אריכות ימים, אזי אין עבירות שעושים אותם "בני האדם שהם רעים לשמים ולבריות מונעים סגולת המצוה והצלחתה", ויזכה לאריכות ימים, ויש להבין מדוע העבירות שעשה לא יפריעו לסגולת המצוה, והגע בעצמך הרגיל באכילת חלב שעונש עון זה כרת רח"ל, והוא זהיר עד מאוד בכיבוד הוריו, לא יכרתו ימיו. ויארץ ימים, ועיין.

ובסוּמָה (כ"א א') אמרו דעבירה מכבה מצוה, ופירש רש"י ז"ל: "עבירה מכבה שכר מצוה" ע"ש, ולפי דבריו יתכן לומר ששכר מצוה כולל גם סגולת המצוה, ולפי זה עבירה מכבה לה, ועיין תוספות סנהדרין (ל"ז ב') שכבר עמדו בשאלה כיוצא בה, והדברים עתיקים, ועיין לגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל

כשהחיות דבוק בו ואין נפרד, ועל כן אמרו (ברכות י"ח ב') בן איש חי צדיקים שבמיתתן קרוים חיים, וזהו נקרא חי סתם דאין חיות אלא הנמשך מחי העולמים כמו שנאמר (נחמיה ט' ו') ואתה מחיה את כולם, וזולת זה אינו חיות, וכמו שהוא יתברך קיים לעד - כך החיות הנמשך ממנו, רק כוונת המנוחה וסילוק הטרדות והצער בעולם הזה כדי שיהיה נפשו בנייחא לידבק בקוונה, שאי אפשר כשיש דברים המטרידים הלב ומבלבלים האדם, וכמו שאמרו (עירובין ס"ה א') אי קרצתן כינה לא תנאי, ועל זה הוא צורך ניחא דעולם הזה".

ד.

כתב רבינו חיים ן' עטר ז"ל בספרו הקדוש אור החיים ויקרא (י"ח כ"ד): "נראה לפרש בהשכיל על דבר אמת, למה לא גילה ה' בתורה הדרגות המצוות וסגולתם, ואדרבה בא שלמה המלך ע"ה ואמר אורח חיים פן תפלט, וענו אחריו רז"ל שאין לנו לומר מצוה זו גדולה וזו קטנה שאין אתה יודע מתן שכרן וכו', והוכיחו ממה שקבע ה' שכר שוה לגדולה שבגדולות עם קטנה שבקטנות, ועל כולן אני דן שהסברא נותנת שיש מצוות ודאי גדולות ביותר ולמה סתם ה' הדבר, וכו' וכו'".

עוד נראה טעם אחר, כי לצד שיש מצוות שסגולתם להאריך ימים בעולם הזה, ויש שסגולתם עושר, ויש שסגולתם בנים, וכן על זה הדרך, וחשש ה' כשיתגלה הדבר, כל אחד ילך וישתדל במה שחפץ ובמה שצריך, ולא ישתדלו בשאר מצוות כמצטרך, לזה סתם הדברים ובזה ישתדל האדם ככולן, כדי שתבוא לידו גם מצוה שסגולתה דבר הצריך לו, ובזה יש טעם למה שאנחנו רואים כמה בני אדם רעים לשמים ולבריות, ובתייהם שלום מפחד מלאים כל טוב, כי אפשר שבא לידם מצוה

דפ"ה רע"ג) שלימדנו מתי אנחנו אומרים שאריכות ימים יותר מדאי אינה טובה ואלו דבריו: "הזקנה לפעמים רעה, אם נעשה חלש ואיבד ממונו ומוטל על אחרים, או בניו וקרוביו מתים בחייו, נמצא לפעמים תהיה הזקנה לתשלום עונש, אמנם מי שזוכה לזקנה בזכות מצוה, כמו למשל מי שמקיים מצות צדקה שמאריכה ימים, ועל ידי זה זוכה לזקנה, זה לא יירא רע, כיון שבאה הזקנה לשכר - לא להיפך, וזהו שאמר שלמה (משלי ט"ז) עטרת תפארת שיבה, [אימת]. אם בדרך צדקה תמצא, ודפח"ח.

ורבינו הט"ז ז"ל בספרו דברי דוד על התורה במדבר (כ"ז י"ג) כתב: "דרך הצדיקים לבקש שיתן להם השי"ת יותר על הקצבה, כדי לקיים עוד מצוות, כמו שאמר משה אעברה נא כו' כמבואר בפסוק יראת ה' תוסיף ימים".

וכתב מרן המשגיח ז"ל בספר אור יחזקאל (מכתב ש'): "מבקש אני מהשי"ת שיתן לי כח ואריכות ימים לזכות לשובע ימים, כענין הכתוב אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי, כי על ידי אריכות ימים, נותנת מקום לזכות ולראות בישועת ה' אמן" עכל"ק.

ו.

בראשית (כ"ז א'): "ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות וגו', ויאמר הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי".

ופירש רש"י ז"ל: "לא ידעתי יום מותי, אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפניו וחמש לאחר כן, ויצחק היה בן קכ"ג אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא בת קכ"ז מתה והריני בן חמש שנים סמוך לפרקה, לפיכך לא ידעתי יום מותי, שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא",

בספרו תנופה חיים (פרשת אחרי מות אהרן ל"ו) שכתב: "אמרו רז"ל והמפרשים דהגם כי העובר על כריתות ומיתות בית דין אינו מאריך ימים, זה כשיהיה לו עולם הבא, אבל כשהוא רשע ויצא מכלל ישראל, הוא מאריך ימים בעולם הזה לטורדו לגמרי מהעולם הבא" ע"ש.

ובעיקר שאלה זו וכיוצא בה שרבותינו מבטיחים ואומרים שכל העושה כך וכך זוכה לכך וכך, ואנחנו רואים שיש העושים ואינן זוכים - עיין בספר שבט מוסר (פרק מ'), ומשנה ברורה (סימן קנ"ח אות ל"ח), ומה שהבאתי בחיבורי חוקי רצונך ח"ב (סימן ב'), ובחיבורי ישועות חיים ח"א (סימן ט"ז) וצרף לכאן. [ועיין בחיבורי הנכחי סוף ערך מזוזה, וערך שילוח הקן].

ה.

ברכות (מ"ז א'): "כל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה וכו', אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה ולא יזרוק ברכה מפיו וכו', וכל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו".

וכתב מהרש"א ז"ל: "כל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה כו'. שהוא סובר שעל ידי שיאריך באמן יאריך ימים ושנים, כדאמרינן בסמוך כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו, והוא טועה דאריכות ימים ושנים יותר מדאי, נמי אינן טובים, כמו שכתוב והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ וגו' וק"ל". [ובספר פשוט ועיון ברכות שם (אות תשמ"ח) העיר על מהרש"א: "ותמוה שכל רגע בחיי עולם הזה אם יכול לעשות איזה מצוה הוא כדאי, ואולי כוונתו לימים שיהיה זקן ואין לו דעה כלל"].

ויש להוסיף דברי הגאון הגדול המלבי"ם ז"ל בספרו ארץ חמדה (בליקוטים בסוף הספר

ש'אדם יזקין הכל מסתלק ממנו', ועיין בספר מדרש תלפיות (דקמ"ז ע"א) ע"ש.

והגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל בספר ימצא חיים (סימן מ') אחר שהביא דברי מדרש תנחומא דלעיל כתב: "ואני תקנתי תפילה לימי הזקנה ממדרש תנא דבי אליהו (סדר אליהו זוטא פרק כ"ד), וזו נוסחה, רבנו של עולם אל תרפה את ידי לעת זקנתי מלעסוק בתורה ומלקיים המצוות. אל תשליכני לעת זקנה ככלות כוחי אל תעזבני, ואל תקהה את שיני בבני ובנותי שלא ימותו שום אחד מהם בחיי, ותמיד נהיה מיושבים בדעתינו ושכלנו לעבדך באמת, ותן בנו כח ובריאות ואומץ וחוזק בכל אברינו וגידינו, אמן כן יהי רצון" ע"ש, והגאון רבי אליעזר פאפו ז"ל בעל פלא יועץ, בסוף ספרו בית תפילה סידר נוסח תפילה בארוכה ע"ש.

ח.

כתב בספר היקף כלי יקר (דברים ל' ט"ו): "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב, כי אם חיים אתה מבקש צפה לטוב, לעשות הטוב בעיני ה', ואם תאמר למה לא הקדים הטוב, שהרי על ידי מעשה הטוב יזכה לחיים, תשובה לדבר שבא להזהירו שלא יבקש לעשות הטוב בעיני ה' כדי שיחיה, אלא יחיה כדי שיעשה טוב, שלא יבקש חיים גופניים, כי אם יבקש החיים כדי שיוכל לעבוד בימי חייו את בוראו, ככתוב מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב, שלכך אוהב ימים כדי שיוכל לראות בהם בטוב ה' בתורה ומצוה, כמו שכתוב בסמוך לאהבה את ה' אלהיך ולדבקה בו כי הוא חיך, רוצה לומר זהו תכלית חיך, כי אין הקב"ה נותן לך חיים כי אם בעבור תכלית זה, וזהו שאמר כאן לאהבה את ה' אלהיך וגו' וחיית ורביית, כאן הקדים אהבת ה' אל וחיית ורביית, ובסמוך אמר למען תחיה

ומקור הדברים במדרש בראשית רבה שם (פס"ה סי"ב) ע"ש.

ומהר"ל ז"ל בספר גור אריה שם כתב: "פירושו לפי דעתי שכל עשר שנים האדם משתנה, וראיה לזה שמצאנו בן עשר שנים למשנה, בן עשרים לרדוף, בן שלושים לכח בן ארבעים לבונה כו', הרי שנות האדם משתנים מעשר לעשר. אבל כל עשר שנים הם כמו זמן אחד ושעה אחת. ובאותן עשר שנים שהיתה מיתה - ידאג, דהיינו חמשה לפני מיתת אבותיו וחמשה לאחריה, דכל אלו עשר שנים הם זמן אחד ושעה אחת", גם הגאון רבי דוד פארדו ז"ל בספרו משכיל לדוד שם האריך בטעמו של דבר עיין שם דברי ח"ן.

ובתב רבינו הגדול מופת הדור בעל קהלות יעקב זצ"ל בספרו קריינתא דאיגרתא ח"א (סימן קצ"ו): "ועל דבר מה שכתב רש"י ז"ל גבי יצחק דכשהגיע לימי הוריו ידאג וכו' - נראה דאין כאן חששא, דהא בידו לעשות כמה וכמה דברים שחז"ל אמרו עליהם שמאריכים ימיו ושנותיו של אדם כנון צדקה [ואחר שמנה שם הרבה דברים שאמרו רז"ל בתלמוד שמאריכים ימים סיים], ויכול מעלת כבודו לברור לו מה שאפשר ומתאים לו לפי מצבו, ואי"ה יאריך הרבה ימים ושנים" עכ"ל.ק. [ולכאורה יש להבין ואם כן מדוע היה לו ליצחק אבינו ע"ה לדאוג, והא גם בידו היה לעשות דברים המאריכים ימיו ושנותיו של אדם, וי"ל].

ז.

מדרש תנחומא (פרשת מקץ ס"י): "זה שאמר הכתוב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא, אמר רבי אבא לעת מצוא זו הזקנה, צריך האדם להתפלל על זקנותו שיהיו עיניו רואות, ופיו אוכל ורגליו מהלכות, שבזמן

ובדעת חדרים ימלאו, וכתוב והחכמה תחיה בעליה, ואי דכתיב לא לחכמים לחם וכתוב ונבל כי ישבע לחם, פשר דבר הוא לזה וכיוצא בזה דשלשה מיני גזירות יש, לפעמים נגזר עליו דווקא שיהא עשיר, ועליו נאמר אף מרומם שהקב"ה מרומם אותו אפילו נגד רצונו. **ובן** אם נגזר עליו שיהא חי ובריא אולם, אם יעבור במים לא ישטוהו, ואם ילך במו אש לא יכוה.

ואם נגזר עליו שיהא עני או שימות, או שיהא מדוכא ביסורין, אם יגע במועצות ודעת כל יגיעו לריק ולא יוכל לבטל גזרת שמים, כי לא יחדל אביון, ואם גופו יהיה שומר - שוא שקד שומר, ולא יוכל לבטל גזרת שוכן רומה, שתקות אנוש רימה.

אמנם יש שיגזרו עליו מן השמים שיהיה לו החיים, והשלום, והעושר, על פי הטבע, לפי חריפותו והשתדלותו, ולפי שמירתו והנהגתו, על כן למיחש בעי שמא כך גזרה חכמתו יתברך ליתן לאיש כפי דעתו ויגיעתו, לכן יצא אדם למלאכתו ולעבודתו, ויעיין מאד כפי דעתו איזה דרך ישכון אור להביא טרף לביתו, ולשמור בריאותו, וגם ה' יתן הטוב.

ובתנאי שלא יבטל עבודת קונו בשביל ממונו, ולא ייגע להעשיר במידי דאסיר, ולא יבטל את התורה כדי לשמור את גופו בשמירה יתירה, כי זה ודאי ה' לא ציוה, והוא דבר שבחובה ומונע את הטובה, ודומה למכבה את האש בתבן שירבה להבה.

ובל האמור בענין הוא למי שאינו עושה רצון שוכן ארץ, אז צריך לנהוג מנהג דרך ארץ, ולמי שעושה מלאכתו קבע הוא נתון תחת הטבע, אבל האיש הירא את ה' אשר בתורת ה' חפצו ובמצותיו חפץ מאד, ועושה תורתו קבע ומלאכתו עראי - יצו ה' אתו את הברכה

אתה וזרעך, לאהבה את ה', הקדים החיים לאהבת ה', כי באמת הא בהא תליא, כי אהבת ה' מביאה החיים, ומכל מקום אתה לא תבקש החיים לצרכך, כי אם לאהבה את ה'". ועיין מה שהבאתי בהקדמת חיבורי ויחי יעקב, ועוד שם (סימן ב') וצרף לכאן. [ועיין בספר מופת הדור על מרן המשגיח זצ"ל בעל אור יחזקאל].

ב.

כתוב בספר חתם סופר על מסכת אבות (פ"ו מ"ז): "כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים. אמרו חז"ל במסכת חגיגה (ה' ב') החוטא יום אחד בשנה נחשב לו לשנה כמו במרגלים, ואם כן מידה טובה מרובה פי חמש מאות, נמצא לפי זה המקיים התורה יום אחד בשנה, הוי ליה יומו חמש מאות שנה, ונעשה שותף לקב"ה שיומו הוא אלף שנים, ומגיע לכל שותף חלק אחד היינו חמש מאות שנה, וזה כי בי ירבו ימיך, ר"ל בי אני ואתה כביכול שותפים, וירבו הימים שיהיה כל יום ויום חמש מאות" עכל"ק ודפח"ח.

ג.

מדרש הגדול (ר"פ תרומה, דף תקס"ג): "זה הוא שאמר הכתוב שמע בני וקח אמרי וירבו לך שנות חיים, אמר רבי יהושע שמע פרט לחרש, בני פרט לגוי, וקח ולא מן הגזל, אמרי פרט לאלם. **ומה שכרו, וירבו לך שנות חיים**", ע"ש. וכיוצא בזה איתא במדרש רבי דוד הנגיד ז"ל (שם, דף קל"ב) עיין שם.

ד.

הגאון החסיד רבי אליעזר פאפו ז"ל השכיל ללמדנו דעת, בענין חיים ואריכות ימים, בספרו פלא יועץ (ערך דעת): "לענין הממון, ושמירת הגוף, צריך דעת, שהרי כתיב

וזה מסכים למה שכתבו הראשונים בכוונת הפסוק בספר איוב (ט"ז א') כי שנות מספר יאתיו, ואורח לא אשוב אהלוך, רוחי חובלה ימי נזעכו קברים לי. והם פירשו, כי במלאת האדם שנותיו זקן ושבע ימים, מסתמא ברוב הימים השלים חוקו, ולא יבוא בגלגול, אך אם ימות בקצרות שנים, על הרוב לא הספיק לו הזמן לקיים המצוות, וללמוד כחיובו, ויבוא בגלגול, וזהו שכתוב כי שנות מספר יאתיו, שבא בימים, אז ארח לא אשוב אהלוך, כי שם ינוח, והוא בבל תשוב, אך אם רוחו חובלה וימיו נזעכו, ומת בקצרות ימים, אז יבא בגלגול, וזהו שאומרים קברים לשון רבים, אלו דבריהם.

ומבי שמענא להא דאמור רבנן, לא נתישבו על לבי דבריהם, והשתא חזינן שורשם פתוח אלי מים חיים, דברי רבינו מהרח"ו זצ"ל, דכללא כייל דאין הגלגולים אלא במדת הימים ובהמשך זמן החיים הקצובים לו בלבד, וכפי זה מדוקדק היטב, כי שנות מספר יאתיו, שהם מספר שני חיים הקצובים לו, אז ארח לא אשוב וכו', כדברי המפרשים "עכ"ל ועש"ב, ועוד עיין לחיד"א ז"ל בזה בספרו ככר לארן על מסכת דרך ארץ זוטא (פ"ט דרפ"ח ע"ג) ע"ש.

ובזה יוכן היטב מדוע רבותינו ז"ל שאלו לרבותיהם במה הארכת ימים, כי בעצות ובהדרכות לאריכות ימים ישלימו חוק עבודת השי"ת, ולא יצטרכו לשוב בגלגול ודוק. [ועיין בחיבורי הנכחי לקמן (ערך הספר אות ב')] דברי הגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל מספרו זכירה לחיים ח"ב].

יד.

אמרו רז"ל במדרש דברים רבה (פ"ד ס"ה): "אמר הקב"ה שמעו לי - שאין אדם שומע לי ומפסיד, וכו', נגלה עליו הקב"ה

למעלה מן המערכה, וגופו יהיה בריא וחזק כביר כח, אף כי ירבה עינויים ועמל וטורח, קוי ה' יחליפו כח, הון ועושר בביתם בלי מגרעת מדעת ושלא מדעת, וזה פירוש משכיל על דבר ימצא טוב ובוטח בה' אשריו, רוצה לומר שאינו משכיל על דבר אלא בוטח בה' אשריו" עכ"ל"ק.

יב.

כתב הגאון אביר יעקב אדמו"ר רבי יעקב אביחצירא זצ"ל בספרו שער ארוכה (אות ת' דף ר"ד מהדורת תשכ"ו): "ימי חיינו של האדם קצרים, דאם האריך ימים הוא חי שבעים או שמונים שנה, ומעט הם שמגיעים לזמן הזה, אבל רובא דרובא אינם מגיעים אפילו לששים שנה ואפילו לחמישים וכו' וכו', ומי שהאריך ימים ושנותיו שבעים שנה, ואם בגבורות שמונים שנה, זה דווקא למיעוטא, אבל רובא מצים בחצי ימיהם, או פחות או יותר" עכ"ל. ונתבאר במקומו כמה הם חיי האדם בס"ד.

יג.

המאריך ימים אינו חוזר בגלגול - כה כתב הגאון חיד"א ז"ל בספרו ראש דוד (פרשת משפטים דנ"ט ע"ב): "ראיתי לרבינו מהרח"ו זצ"ל בדרשותיו כתב יד שפירש פסוק לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא, דעל הרוב כל התנינוקות המתים בתחלואים רעים, הם נפשות מגולגלות, שבאו ליענש על עונם בגלגולים הקודמים, וגם הנשים עקרות כה משפטן מצד גלגולים, וכבר נודע כי כל הגלגולים אינם אלא בהמשך זמן חיים הקצובים לו בלבד, וזהו שאמר לא תהיה משכלה ועקרה וכו', יען את מספר ימיך אמלא, כי אם מלאת ימיך, אין לך ימים שתתגלגל בהם, וכיון שאין גלגולים, ממילא לא תהיה משכלה ועקרה בארצך, עד כאן לשון הרב בקיצור.

הזמן של גמילות חסדים - הוסיפו לו כדי שלא יחסר לו מתורתו" עכ"ל.

הרי לנו מפורש, שמה שנגרע מזמן חייו דאביי בזה שהיה עוסק בגמילות חסדים, הוסיפו לו מן השמים עשרים שנה שיוכל להשלים תורתו, הוי אמר הקב"ה שמעו לי שאין אדם שומע לי ומפסיד ודוק.

עוד ראיתי שיסוד זה מפורש בדברות קדשו של הגאון המובהק ז"ל בספר פנים יפות דברים (ל"ב מ"ז): "כדי שלא יאמר החכם, כי הלימוד הוא גרעון אליו, שאם היה באותו שעה לומד בעצמו, היה הולך במעלה יותר, הנה מצינו ברבי פרידא בעירובין (נ"ד ב') ששנה לתלמידו ארבע מאות פעמים והוסיפו לו ארבע מאות שנה, והטעם בזה שמוסיפין לו שנים, כדי שישלים חכמתו הראויה לו אם היה שונה לעצמו, וזהו שאמרו במסכת אבות (פ"ו מ"ז) גדולה תורה שנותנת חיים לעושיה, פירושו כי אמרו חז"ל בסנהדרין (צ"ט ב') המלמד לחבירו תורה הוא כאילו עשהו, וכן בשאר מעשיו שאי אפשר לו לעשות על ידי אחרים, אף על פי שבאותו שעה שלומד עם תלמידו ועושהו אינו יכול לעלות למעלה - נגד זה מאריכין לו ימיו ושנותיו להשלים מעלתו", וכיוצא בזה כתב גם בהקדמת ספרו המקנה (אות מ"ג וילך), הוי אמר הקב"ה שמעו לי שאין אדם שומע לי ומפסיד. [ועיין בחיבורי הנכחי (ערך תורה ללמד) שפעמים הרבה אדם השלים נפשו, אבל בזה שהוא מלמד לתלמידים זוכה לחיים, עיין שם באריכות, ועוד עיין שם (ערך זיכוי הרבים) ודוק היטב].

ועיין בחיבורי הנכחי לקמן (ערך דברים המחלישים כוחו של אדם) שהבאתי עוד מדברות רבותינו נ"ע שכתבו כזה וכיוצא בזה וצריך לכאן, וזה מה שרצינו לבאר בעזה"י.

ואמר לו [לאברהם אבינו] אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך, כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה וגו', שמע אברהם בקולה ונשתכר, שנקרא זרעו לשמו של יצחק, שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, אמר הקב"ה ומה מי ששמע לאשתו כך עשה שכר, מי ששומע לי על אחת כמה וכמה, ושלמה המלך בא ומפרש (משלי א' ל"ג) ושומע לי ישכון בטח ושאנן מפחד רעה".

ואכן זה כלל גדול בתורה, בכל עשיית רצון השי"ת, אין לחוש להפסד כלל וכלל, לא הפסד גופו וממונו, ולא הפסד זמן חייו ח"ו, ואף שלכאורה נראה כי יכול היה ללמוד ולהתעלות באותו זמן יותר ויותר, לא היא, ואדרבה עוד יאריך ימים ויזכה להשלים הכל, וכדבעינן למימר לקמן בס"ד.

*

ראש השנה (י"ח א'): "אמר רב שמואל בר אמי, ואמרי לה אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו נקרע, שנאמר ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה. אמר רבא בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה, אביי אמר בזבח ומנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בתורה ובגמילות חסדים. רבה ואביי מדבית עלי קאתו, רבה דעסק בתורה חיה ארבעין שנין, אביי דעסק בתורה ובגמילות חסדים חיה שיתין שנין".

וראיתי לרבינו הכהן הגדול החפץ חיים ז"ל בספרו אהבת חסד (ח"ג פ"ח בהגהה דף רמ"ה) שכתב: "מדחזינן דהוסיפו לאביי עבור זה עשרים שנה לחייו, שמע מינה דמן שמיא אסכימו לאביי. וגדר הוספת השנים נוכל לומר בפשיטות, דמה שאביי ביטל תורה על ידי עסק

חידושי סוגיות

בענין בעל מעשים - בעל צדקות

[ישועות חיים ח"א סי' ה']

אף שלא היה חלקו עם המפלפלים דשקלו וטרו בשמעתתא עד דאסיקו שמעתתא מתוך פלפולם והוא היה רק בעל מעשים, ומעשים לפי זה היינו פסקי הלכה ודוק. [ועם דברינו אלו יש לעיין במחלוקת הרמב"ן והר"ן ז"ל בקידושין שם, עיין בדברי הר"ן ביאורו לרי"ף שם (ד"ה אמר אביי ד"ד ע"א) ודוק היטב].

ובאופן אחר רציתי לפרש כעין מה שכתב מרנא ורבנא מופת הדור והדרו החזון איש זללה"ה בחיבורו הגדול (בכא קמא סימן י"א אות כ'): "מה שכתבו הראשונים דדברי רבינו חננאל הם דברי קבלה צריך פירוש, וכי לא אמר רבינו חננאל דבר מסברא רק מה שקבל, וכן רבו וכל רבותיהם עד רבינא ורב אשי לא אמרו דבר מסברא רק מה שקבלו, הלא ודאי כולם קבלו מה שקבלו וחידשו מה שחידשו כמו כל רבותינו הראשונים ז"ל, והלא הרבה פעמים חולקים הפוסקים על רבינו חננאל ואינם חוששים, ונראה דרבינו חננאל שימש גדול אחד שהיה זכרן ביותר והיה זקן ביותר, וקבל רבינו חננאל ממנו הרבה דברים דחביריו בני דורו לא ידעום, והוא ז"ל היה מספר דברים שקבל לפני חכמי דורו דברים נסתרים ומפליאים, וזה נותן לו חשיבות מיוחדת שהדורות הולכים ומתמעטים ומי שהוא עשיר בעובדות הראשונים יש בו קדושה יתירה וחכמה יתירה", עד כאן לשון צדיק זיע"א. ואם כן בעל מעשים היינו מי ששימש חכמי ישראל ועשיר היה בעובדות הראשונים, ולפי זה מעשים היינו עובדות ודוק.

קידושין (ל"ג ב'): "איבעיא להו בנו והוא רבו מהו לעמוד לפני אביו, תא שמע דאמר ליה שמואל לרב יהודה שיננא קום מקמי אבוך. שאני רב יחזקאל דבעל מעשים הוה דאפילו מר שמואל נמי קאים מקמיה". ופירש רש"י ז"ל: "והוא רבו הבן רבו של אביו: קום מקמיה אבוך ואף על גב דרב יהודה רביה דרב יחזקאל אבוה הוה כדאמרינן לעיל אבא לא תתניה הכי".

ודרך לימודי עמדתי מהו ביאור "בעל מעשים" שלא נתבאר אצלי ענינו, וחפשתי קצת בספרי רבותינו ז"ל אשר הם לנו לעינים ובלעדיהן לא נמצא ידיו ורגליו, אבל לפי שעה לא מצאתי שדיברו בזה והניחו חלק, ולפיכך אמרתי בס"ד אפתח פיתחא לנפשי בביאור האי מילתא.

והנה עלה בדעתי לבאר ענין בעל מעשים בשני אופנים, הראשון לפי הידוע ד"מעשים" בלשון רבותינו היינו "פסקי הלכה", כהיא דירושלמי נדה (ספ"ב ד"ט ע"א): "אם לא כל מעשה ומעשה שהייתי מוציא וכו'", ופירושו הוראה ופסק עיין בפני משה שם ועוד, וכיוצא בזה בבלי בבא מציעא (ט"ז ב', וי"ח, וי"ח ב', וכ"א) "מעשה", בית דין, דהיינו "פסק" בית דין, ועיין גיטין (י"ח א' וכ"ז א'), ובבא בתרא (קס"ז ב'), ורש"י כתובות (פ"ט א') ע"ש.

ובן גם יש מקום לפרש כאן שרב יחזקאל היו ידיו רב לו בפסקי הלכה חתוכים וקצובים,

ואחר שנתבאר שענין "מעשה, ועשיה" היינו עשיית צדקה, חושבני שיאירו לנו הרבה מקומות בתלמוד ובדברות רז"ל שהניחום רבותינו נ"ע סתומים ואינם מבוררים ומבוארים, וננקוט כמה בס"ד.

שבת (כ"ה ב'): "תנו רבנן איזהו עשיר רבי עקיבא אומר כל שיש לו אשה נאה במעשים". ולא נתבאר מהו אשה נאה במעשים.

ולפי דרכינו יש לפרש אשה נאה במעשים, היינו שהיא בעלת צדקות וטובת עין ומכנסת אורחים, וכהגדרת הגאונים ז"ל, וקא משמע לן דאף על פי דבעלמא קיימא לן דאשה עיניה צרות באורחין, מכל מקום אם זכה לאשה נאה במעשים שבעלת צדקה וחסד היא, לזה אכן יקרא עשיר.

ויתכן לומר שרבי עקיבא כנגד אשתו הצדקת רחל ע"ה כיון שהיתה בעלת צדקה וחסד, ירושה מבית אביה כלבא שבוע שכן היה מנהג כלבא שבוע לזון ופרנס ולהאכיל לישראל כאומרם בגיטין (נ"ו א'), וכבר אמרו בכתובות (ס"ג א') על בתו של רבי עקיבא "רחילא בתר רחילא אזלא כעובדי אמה כך עובדי בתה", ואת בת רבי עקיבא מצינו שהיתה בעלת צדקה וחסד כמפורש בשבת (קנ"ו ב') ע"ש, ומינה תלמד נמי לאמה הצדקת רחל אשת רבי עקיבא ודוק היטב.

ובזה אני מסביר לעצמי ומבין היטב מדוע כאשר רצו למנות את רבי עקיבא גבאי צדקה (כאומרם בירושלמי פאה פ"ח סה"ז, ובבלי קידושין כ"ז ב' ורש"י) הלך רבי עקיבא להמלך באשתו, ואחר כך נתמנה רבי עקיבא גבאי צדקה כמפורש שם (פאה פ"ד ה"ו דכ"ג ע"א), ועיין קידושין (כ"ז א') וברש"י שם, ודוק היטב. [ומצאתי לרבינו מהרש"א ז"ל שבת שם שכתב

זה מה שחשבתי אני בעניותי לבאר ענין "בעל מעשים", ועיין עוד בעיון יעקב ברכות (כ"ח א'), ודבריו צל"ע, וקצרתי.

ואחר רבות בשנים איסתייעא מילתא וגלה והאיר ה' עיני, ומצאתי בתשובות הגאונים שנשאלו בביאור ענין זה של "בעל מעשים" מהו, והוא בתשובות הגאונים (מהדורת הרב מוספאיה סימן ב'), וכה השיבו: "בעל מעשים הוא טוב עין בצדקה ובצרכי ציבור ובמדות טובות אף על פי שאינו מופלג בחכמה, וחייב אדם לנהוג בו כבוד ולעמוד מפניו כמו רב יחזקאל אביו של רב יהודה שהיה בן תורה כדאמרינן מתני ליה רב יחזקאל ואף על פי שלא היה מופלג בחכמה היה מר שמואל עומד מפניו וכו' עיין שם בארוכה, והובאה תשובה זו בספר אוצר הגאונים קידושין שם (סימן ר"ב) ע"ש.

הרי שנתבאר לנו שבעל מעשים עיקרו בעל צדקה בעין יפה, והיינו קרא דספר רות (ב' י"ט) והאיש אשר עשיתי עמו, ודרשו במדרש ויקרא רבה (פל"ד ס"ח) יותר ממה שבעל הבית עושה עם עני, עני עושה עם בעל הבית, והיינו קרא דספר ישעיה (ל"ב י"ז) והיה מעשה הצדקה שלום.

והוא אומרם בכבא בתרא (ט' ב') גדול המעשה יותר מן העושה, ועוד אמרו בשבת (קנ"א ב'): "תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועודך בידך", ופירש רש"י ז"ל: "עשה צדקה עד שאתה מוצא למי לעשות, ומצוי לך ממון ועודך בידך עודך ברשותך קודם שתמות", ודוק היטב.

ובמדרש משלי (פ"א ס"ד): "אמר רבי עקיבא אין אתה צריך לומר אלא מעשיהם מצילים אותם מיום הדין, שנאמר וצדקת ישרים תצילם", ועיין.

הגומלים צדקה וחסד עם ישראל, וכן ראיתי בתשובת הגאונים דלעיל שם: "ואפילו לעשירים המנהגים עצמן ועוסקים בחסדים, היו מכבדים רבותינו הראשונים כדגרסינן בעירובין רבי מכבד עשירים היה, רבי יעקב מכבד חסידים היה שהעולם מתקיים בזכות חסדם". [גירסת הגאונים אינה כלפנינו שרבי יעקב מכבד עשירים אלא רבי יעקב מכבד חסידים, וכבר מצינו שרבי יעקב ורבי יעקב מתחלפים עיין תוספות מכות (ד' ב'), ועוד].

ומה שאמרו הגאונים שהיה מכבד "חסידים" (ולא כגירסתנו עשירים) יובן היטב עם מה שיסדנו בס"ד בחיבורי זכות יצחק ח"א (ס"ס כ"א) דחסיד הוא הוותרן בממונו והנקי מתאוות ממון, ועיין בחיבורי שלום יעקב (סימן ל' ד"ה הרי) ושם נסמן עיין שם בארוכה, וכתב בספר מנחה כלולה שמות (כ"ב כ"ד): "העניים הם עמו של הקב"ה, לפי שרובם חסידים, שאינם להוטים אחר הממון" ודוק היטב, ועיין הגהות הגאון מהרש"ם שבת (קכ"ד ב' דשמ"ב ע"ב), ועוד יתבאר בס"ד.

ובמדרש קהלת רבה (רפ"א): "אמר רבי יעקב כשהייתי בא בימים ראיתי ספינה שטבעה בים, ונצטערת על תלמיד חכם שהיה בה ונטבע, וכשבאתי למדינת קפוטקיא ראיתי שהיה יושב לפני ושאל שאלות, אמרתי לו בני היאך עלית מן הים, אמר לי רבי טרדני הגל לחבירו וחבירו לחבירו עד שהגיעוני ליבשה, אמרתי לו בני מה מעשים יש בידך, אמר לי כשנכנסתי לספינה פגע בי איש אחד עני אמר לי זכי בי (פירוש עשה עמי צדקה), ונתתי לו פת לחם, אמר לי העני כמו שנתת לי נפשי במתנה כך תנתן לך נפשך במתנה" ע"ש.

הרי שהתנא רבי יעקב שאל את אותו תלמיד חכם מה מעשים יש לו, דהיינו מה מעשה

לפי דרכו שרבי יעקב כנגד אשתו רחל כיון עיין בו, והוא תנא מסייע לן לדרכינו].

ולא זו אף זו שגם רבי יעקב גופיה מופלג היה במידת פזרונו לצדקה, עד שהעידו עליו שביקש לפזר יותר מחומש לצדקה אלא שלא הניח לו חבירו רבי ישבב, עיין כתובות (נ' א') וכגירסת ספר הלכות גדולות שם, ובספר דקדוקי סופרים השלם שם (דף ס"ז) ודוק. [ועיין מה שכתבנו בחיבורי הנכחי לקמן (סימן י"ב)].

ועם האמור תבין היטב דברי רבי יעקב עצמו במדרש משלי (פכ"ו ס"ו): "נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב מארות, אמר רבי יעקב כל מי שנותן צדקה לעני - אין מחסור, ואם לאו, ומעלים עיניו רב מארות. הוא היה אומר אם היה עני אצלך שחרית ונתת לו איסר והלך לו, ובא אחר במנחה אל תאמר כבר נתתי לראשון, אלא מצוה שתתן גם לאחרון, דכתיב בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אי זה (מהם) יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים" ודוק.

ולאמור דרבי יעקב גבאי צדקה היה, יובנו היטב דברי הירושלמי פסחים (ספ"ד ד"ל ע"ב): "חד זמן צריכין רבנן נדבה, שלחו לרבי יעקב וחד מן רבנן עימיה" וכו', ודוק.

ובמו כן תבין דברי רבי יעקב במסכת אבות דרבי נתן (פ"ג ה"א): "רבי יעקב אומר כל הנוטל פרוטה מן הצדקה, בזמן שאינו צריך, אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות. הוא היה אומר המכריך סמרטוטין על עיניו ועל שוקיו ואומר תנו לסומא זה, למוכה שחין זה, סוף שהוא אומר לאמתו" ודוק.

והיינו דאמרו בעירובין (פ"ו א'): "רבי יעקב מכבד עשירים", ובודאי דהיינו עשירים

כתיב, שאני מעשה הצדקה דאיהו לעילא מן
שמשא" ע"ש.

והיינו ששאל רבי יוסי שאחר שלמה המלך
ע"ה אומר דכל המעשים הם הבל
ורעות רוח, אם כן צדקה דמתקריא מעשה
וכמשנ"ת, אף היא בכלל אתמהא, ולזה משיב
דשאני צדקה שהיא למעלה מן השמש, ועיין
בספר היקר מעיל צדקה (סימן אלף ק"ג דפוס חדש,
דפוס ישן סימן אלף רנ"א) ודוק היטב(ד).

ובסידור התפילה (בתחנונים לשני וחמישי):
"אבינו מלכנו חננו ועננו כי אין בנו
מעשים עשה עמנו צדקה וחסד כרוב רחמיך",
ולפי דרכינו מובן היטב דאנו פונים ואומרים
לקב"ה חננו במתנת חנינם כי אין בנו מעשים
דהיינו מעשה צדקה, ואתה אף על פי כן תעשה
עמנו צדקה וחסד כמידת רחמיך שנכנס אתה
עמנו לפני ולפנים משורת הדין ודוק.

ואפשר שהיינו ביאור חסידים ואנשי מעשה
הנזכר בכמה מקומות בדברות חז"ל
כהיהא דסוכה (נ"ג א') וסנהדרין (צ"ז א'),
וכוותם בעלי צדקות וגמילות חסדים, ולכן
סמך חסידים אצל בעלי מעשה דחסידים הם
הוותרנים ממונם כנ"ל, והוא כדוגמת אנשי
מעשה, שאין ממונם חשוב מאומה אצלם ודוק.
ובזה תבין אומרם במדרש עשרת המלכים
(אוצר המדרשים דתס"ו ע"ב): "ויפסקו
אנשי מעשה, וירבו אנשי גזל", והוא מובן לפי
האמור דאנשי מעשה היינו "בעלי צדקות",
וההיפוך מהם הם בעלי גזל, כנודע וכמובן, וזו
לשון הגאון שר התורה רבי צדוק הכהן
מלובלין וצ"ל בספרו דובר צדק (קונטרס נר מצוה
דכ"א ע"ג): "בתלמוד בבלי וירושלמי ומדרש על
הרוב נקרא סתם "מצוה" צדקה, וסתם "רשע
גניבה" כמו שאמרו בסנהדרין (ק"י ב'), וכן הוא
בספרו פרי צדיק שמות (דקכ"ב רע"ג), ובספרו

צדקה עשה, והשיבו אותו תלמיד שגמל חסד
עם עני הרי "שמעשה" מתפרש כמעשה צדקה.
[ועיין בחיבורי הנכחי לקמן (סימן כ"ב) בביאור
לשון "זכי ביי" דהיינו עשה עמי צדקה עש"ב].
ובחגיגה (ה' א'): "כי את כל מעשה, האלהים
יביא במשפט על כל נעלם, אם טוב
אם רע], מאי אם טוב ואם רע, (פירש רש"י מאי
אם טוב, דמשמע אף על [מעשה] הטובה מביאו
במשפט), אמרי דבי רבי ינאי זה הנותן צדקה
לעני בפרהסיא, כי הא דרבי ינאי חזייה לההוא
גברא דקא יהיב זוזא לעני בפרהסיא, אמר ליה
מוטב דלא יהבת ליה מהשתא דיהבת ליה
וכספתיה. דבי רבי שילא אמרי זה הנותן צדקה
לאשה בסתר דקא מייתי לה לידי חשדא", וכו'.
ומבואר באר היטב שהתלמוד מחפש מציאות
שגם על מעשה "טוב" יבוא במשפט
וכדפירש רש"י ז"ל, והיינו דקאמר קרא כי את
כל מעשה, האלהים יביא במשפט, אם טוב
וגו', ולרבי ינאי ורבי שילא הוא במצות נתינת
צדקה שלא כהוגן וכנ"ל.

וחשבתי לפרש בס"ד לפי מה שכתבתי כאן
ש"מעשה" היינו צדקה, יובן היטב
כי את כל "מעשה" דהיינו מעשה הצדקה יביא
האלהים במשפט אם טוב וכו' ודוק. [ועיין
בחיבורי הנכחי לקמן (סימן ט') שביארנו באופן
נוסף בס"ד].

ועם דברינו דמעשה היינו מעשה הצדקה,
יאירו דברות ספר הזהר הקדוש ח"ב
(דנ"ט ע"א): "רבי יוסי פתח וראיתי את כל
המעשים אשר נעשו תחת השמש והנה הכל
הבל ורעות רוח, שלמה מלכא דאיסתליק
בחכמתא יתירא על כל בני עלמא, היך אמר
דכל עובדין הבל ורעות רוח, יכול אף מעשה
הצדקה, והא כתיב והיה מעשה הצדקה שלום,
אלא כל המעשים אשר נעשו מתחת השמש

ובפסחים (מ"ט רע"ב): "לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם, לא מצא בת תלמיד חכם ישא בת גדולי הדור", ופירש רש"י גדולי הדור: "אנשי מעשה וצדיקים" ע"ש. ודע כי לכאורה פירוש רש"י ז"ל לאנשי מעשה אינו עולה בביאור דברי התנא דבי אליהו דלעיל כמו שיראה המעיין וצ"ע. [ובחיבורי יגדיל תורה ח"א (סימן כ"ח) ביארנו שמדרש תנא דבי אליהו לא הגיע ולא היה ביד רש"י ז"ל ולא ראוהו מעולם עיין שם ואכמ"ל].

ואין לשאול הן לפירוש רש"י ז"ל, והן לפי פירושינו, בביאור ענין אנשי מעשה, מההיא דסוכה (נ"ג א'): "תנו רבנן יש מהם אומרים אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנותנו אלו חסידים ואנשי מעשה, ויש אומרים אשרי זקנותנו שכפרה את ילדותינו אלו בעלי תשובה", וכעין זה אמרו בירושלמי שם, ושמעינן מהא דאנשי מעשה היינו צדיק מעיקרו שלא חטא מימיו, דלא קשיא מידי, דכאן לא נתבאר גדר אנשי מעשה מה מהותן וענינן, אלא רק נאמר דמעלתם שלא חטאו מילדותם, אבל מי נכלל ונגדר תחת שם אנשי מעשה לא נאמר כלל, ויש לפרשו הן כפירוש רש"י ז"ל, והן כדברינו ודוק.

ומצאתי לגאון המובהק רבי יעקב שור ז"ל בהגהותיו לתשובות הגאונים קונטרס גאון יעקב (ונדפס מחדש בספר כתבי הגר"י שור ז"ל דכ"ח ע"א) אחר שהביא תשובת הגאונים דבעל מעשים היינו טוב עין בצדקה, כה כתב: "עיין מסכת ע"ז (י"ח א') דמוכח כן שאמר שם: אמר ליה כלום מעשה בא לידך, אמר ליה כיס של צדקה נתחלף לי ע"ש, ובסוף סוטה משחרב בית המקדש נדלדלו אנשי מעשה וגברו בעלי זרע, והיינו כדאמרו בברכות (נ"ח ב') משחרב

ספר הזכרונות (ליקוטים מכתב יד ד"ה לא) ע"ש. [ובגוף הענין שסתם "מצוה" היינו צדקה - עיין מה שכתבנו בזה בחיבורי הנכחי לקמן (סימן כ"ג) וצרף לכאן].

ובן נבין מאמרם במדרש תנא דבי אליהו זוטא (פ"טו ס"ז ח'): "אמרו עליו על אותו אדם אף על פי שלא קרא, ולא שנה, מאנשי מעשה היה", כלומר איש צדקות וחסד, ודוק.

וחושבני שזה פשר דבר אומרם בסוטה (מ"ט סע"א): "משמת רבי חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה" ולדרכינו היינו גומלי חסד עם הזולת, שהרי בדורו לא היו כמותו שהוא היה מאבירי לב הרחוקים מצדקה שבזכותו היה כל העולם כולו ניוזן, כאומרם בברכות (י"ז ב'): "שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה שכל העולם ניוזין מזכותם והם אפילו בזכות עצמם אינם נזונים וכו' שבכל יום בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כולו ניוזן בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת", וכן הוא בתענית (כ"ד ב) ע"ש, ובחגיגה (י"ד א') אמרו: "נשוא פנים זה שנושאים לדורו פנים למעלה בעבורו כגון רבי חנינא בן דוסא" ע"ש, ואין לך בעל צדקה וחסד כדוגמתו, והיינו דקתני "משמת רבי חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה" ועיין בדבר.

ורש"י ז"ל בסוטה שם פירש: "אנשי מעשה בטוח בחשיבותו ועושה מעשים מופלאים כדאמר בתענית נמטי כשורך, יאמר לחומץ וידלוק, ולעזים להביא זאבים בקרניהם", הרי שרש"י ז"ל פירש ד"אנשי מעשה" היינו העושה מעשים מופלאים בשידוד מערכות סדרי בראשית, וזה לא כפירושינו על פי דברות הגאונים דאנשי מעשה היינו בעלי צדקות וכו'.

והיא הערה נכונה בס"ד, ולפי שעה לא ראיתי מי שהתעורר בה.

ועזרני השי"ת וראיתי ומצאתי פשר דבר, שהמשנה בבבלי בסוף סוטה אומרת משמת רבי חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה, ואילו משנת הירושלמי שנתה משמת רבי חנינא בן דוסא פסקה חסידות, ולא הזכירו דמשמת רבי חנינא בן דוסא פסקו אנשי מעשה כבבלי ועיין דקדוקי סופרים השלם שם.

והשתא דאתינן להכי יובן שלכן תלמודא דידן יכל להביא לדוגמא את רבי חנינא בן דוסא שהיה מאנשי מעשה דהיינו בעלי צדקות מאבירי לב הרחוקים מצדקה שהעולם כולו ניזון בזכותו, אבל הירושלמי שלא שנה שרבי חנינא הוא מאנשי מעשה אלא רק שנה שחסיד היה, לא היה יכול להביאו לדוגמא את רבי חנינא בן דוסא והיה מוכרח להביא רק את מר זוטרא, דוק ועיין.

עוד דע שמה שהביא הגאון רבי יעקב שור ז"ל ראה לדברי הגאונים מההיא דעבודה זרה דקאמר כלום מעשה בא לידך, והשיבו ארנקי של צדקה וכו', הגם שדברי פי חכם חן אבל תמהני על ראיתו דמה יענה על אומרם בבבלי ביצה (ט"ב): "בני רבי חייא נפוק לקרייתא כי אתא אמר להו אבוהון כלום מעשה בא לידכם, אמרו לו סולם בא לידנו והתרנוהו", וכן הוא להדיא בירושלמי ביצה (פ"א רה"ד) ע"ש, ועוד כיצא בזה ממש תמצא בבבא קמא (ק"ז א'), ובירושלמי קידושין (פ"ג סה"ב דמ"א רע"א), וירושלמי עבודה זרה (פ"ב סה"ח) דבכל המקומות הללו שאלו מה מעשה בא לידך, ושם מפורש להדיא דאין מדובר בעניני צדקה וצ"ע. [טבת תשנ"ב].

בית המקדש נגזר על בתי בעלי צדקות ומעשים טובים שיחברו, ולזה אין לאל ידם להראות טוב עין בצדקה ומעשים טובים וגברו ידי פחותי הערך שעושים להם עושר שלא בצדק ובזרוע ידם עושים להם שם בקהל ולא בחסד ולא במעשים טובים שעושים לצרכי צבור" עכ"ל. הרי שאף הוא ז"ל לפי דרכו פירש ענין אנשי מעשה דהיינו בעלי צדקה וכו', והוא תנא דמסייען בהא.

ודע דאם אכן צודקים אנו בפירושינו כאן שאנשי מעשה היינו אנשים שטיקרו מציאותן ומהותן בעלי צדקות וחסד, נתיישרה אצלי תמיהה שיש לתת את הדעת עליה, והיא, דהנה כבר הבאנו לעיל דברי תלמודא דידן דאמר מאן ניהו אבירי לב הרחוקים מצדקה היינו רבי חנינא בן דוסא וכנ"ל, ולעומת זאת ראיתי בתלמוד ירושלמי מעשר שני (פ"ה ה"ה דל"ג ע"א): "שמעו אלי כל אבירי לב הרחוקים מצדקה, רבי אבהו אמר איתפלגון רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש חד אמר שכל באי עולם באין בצדקה ואלו באים בזרוע, וחרנא אמר שכל טובות ונחמות הבאות לעולם בזכותן והן אינן נהנים מהם כלום כגון מר זוטרא דמצלי על חורנין ומתעני, ועל נפשיה לא מתעני" ע"ש.

ובלומדי הדברים תמהתי מדוע אין הירושלמי מביא לדוגמא את התנא רבי חנינא בן דוסא שהיה כל העולם כולו ניזון בזכותו, והביא לדוגמא את מר זוטרא, שהוא אמורא שיותר אינו נזכר כלל וכלל בירושלמי, וכמדומה לי שהוא חכם בבלי, וטפי היה לו לירושלמי להביא לדוגמא את התנא רבי חנינא בן דוסא, ומה גם שהוא תנא דארץ ישראל,

מילואים

ועיין מדרש רבה שמות (פמ"א ס"א): "פתח רבי תנחומא בר אבא לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים מהו כן, אמר רבי נחמיה אפילו בשעה שאנו עושין את הצדקה מביטים אנו מעשים שלנו ויש לנו בושת פנים, אין לנו שעה שאנו באין בזרוע אלא בשעה שאנו מוציאים מעשרותינו".

ובפשוטו מה שאמר רבי נחמיה אפילו בשעה שאנו עושין את הצדקה, מביטים אנו מעשים שלנו, ויש לנו בושת פנים, היינו כאשר אנו עושים צדקה ומביטים בשאר המעשים טובים שעשינו יש לנו בושת פנים, ועיין בספר דרשות בית הלוי (דרשה א'), מה שכתב לבאר מאמר המדרש הנ"ל ודפח"ח.

אבל מהרהר אני דאולי יש מקום לפרש שהכוונה במאמר מביטים אנו "מעשים" שלנו, למעשה הצדקה שאנחנו עושים, ואין הכוונה לשאר מעשים טובים, וכדאשכחן לעיל בארוכה שצדקה נקראת מעשים, וכמו שנתבאר, ועיין בה.

לעיל הארכתי להראות בס"ד כי ענין "מעשה" או "מעשים" מתפרש כענין "צדקה", וכנזכר לעיל בארוכה.

וראיתי להוסיף כאן ממקראות נוספים שמצאנו שענין הצדקה בא עם ענין מעשה ועשיה, כההיא דספר בראשית (י"ח י"ט) לעשות צדקה ע"ש, וכן בספר שמואל ב' (ח' ט"ו) עושה משפט וצדקה, וכזאת גם בספר ירמיה (כ"ה ג' וט"ו, ושם כ"ג ה', ושם ל"ג ט"ז), ובספר דברי הימים א' (י"ח י"ד), וספר דברי הימים ב' (ט' ח') ע"ש.

ובספר מלכים א' (י" ט') לעשות משפט וצדקה, ובספר ישעיה (נ"ו א') ועשו צדקה, וספר ירמיה (ט' כ"ג) אני ה' עושה חסד משפט וצדקה, ובספר יחזקאל (י"ח ה', כ"א, וכ"ז) צדיק ועשה משפט וצדקה, וכן שם (ל"ג י"ד) ע"ש.

ובספר תהלים (ק"ו י"ג) עושה צדקה בכל עת, ובספר משלי (כ"א ג') עשה צדקה ומשפט ועוד, ועיין בה.